

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 25, Sayı: 43, Ocak-Haziran 2020

MOLLA ABDURRAHMAN el-PENCVÎNÎ VE EDAVÂTU'T-TA'LÎK ADLI MANZÛM FIKIH RİSÂLESİ

MULLAH ABD AL-RAHMAN AL-PENJWINI AND HIS POETICAL PAMPHLET OF ISLAMIC JURISPRUDENCE TITLED "EDAWAT AL-TA'LÎQ"

Dr. Öğr. Üyesi Macit SEVGİLİ

macitsevgili@hotmail.com.tr

ORCID ID: 0000-0001-7568-7511

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı
Siirt/Türkiye

Atıf@ Sevgili, Macit. "Molla Abdurrahman el-Pencvînî ve Edavâtu't-Ta'lîk Adlı Manzûm Fıkıh Risâlesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (Haziran 2020): 75-106.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 31 Ekim 2019 / 31 October 2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 11 Haziran 2020 / 11 June 2020
Yayın Tarihi / Published	: 15 Haziran 2020 / 15 June 2020
Sayı – Issue	: 43
Sayfa / Pages	: 75-106
DOI	: 10.30623/harranilahiyatdergisi.641082

Öz

XIX. yüzyılda Süleymaniye muhitinde yaşamış olan Molla Abdurrahman el-Pencvîni (1319/1902), yaklaşık yarım asır boyunca sürdürdüğü ilmî faaliyetleri, aklî ve naklî ilimlerde kaleme aldığı farklı boyut ve muhtevalara sahip otuzu aşkın çalışmasıyla kendi döneminde İslamî ilimlerde iz bırakan önemli bir âlim ve müelliftir. Onun, özellikle fıkıhın evlilik (*nikâh*) ve boşama (*talâk*) konularında oldukça dikkat çekici fetvaları ve çalışmaları bulunmaktadır.

Pencvîni'nin söz konusu çalışmalarından biri, talik/şart edatlarıyla yapılan şartlı boşamaları (*mu'allak talâk*) ele aldığı on yedi beyitlik Arapça manzum risâlesidir (*Edavâtu't-ta'lik*). O, bu risâlesinde, talik/şart edatlarıyla yapılan şartlı boşamalarda boşamanın gerçekleşme zamanı [fevrîlik: derhal/hemen; terâhîlik: geciktirme/sonradan ya da "tekrar" ifade etmesi], yeminli boşama (*yemîn bi't-talâk*), şartlı boşamadan sonra başvuru hül' işlemleri ve bu işlemin şartlı boşamalara etkisi ve şartlı boşamalarda fâiller ve ilgili hükümler gibi konuları işlemiştir.

Pencvîni'nin *Edavâtu't-ta'lik* adlı risâlesi, İslam hukukunun en tartışmalı meselelerinden biri olan şartlı boşamayı konu edinmesi, ta'lik/şart edatlarıyla yapılan boşamaların hükümlerini, -ulaşabildiğimiz kadarıyla- müstakil olarak inceleyen tek manzum çalışma olması ve meseleyi ilmî bir perspektifle ve sistematik bir tarzda irdelemesi açısından dikkate değerdir. Fakihlerin çizgisine muvafık olarak şartlı boşamaların geçerli olduğu görüşünde olan Pencvîni, mensubu olduğu Şâfi'î mezhebi doktrinine bağlı kalarak ta'lik/şart edatlarıyla yapılan şartlı boşamaların hükümlerini gayet özlü bir şekilde aktarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Molla Abdurrahman, Pencvîni, Edavâtu't-ta'lik, Talâk, Mu'allak talâk,

Abstract

Mullah Abd Al-Rahman Al Penjwini, who lived in the vicinity of Sulaymaniyah in the 19th century, was an important scholar and author who had a profound impact on Islamic studies with his more than 30 works and his scholarly activities for nearly half a century. His works which had various dimensions and contents were written about both intellectual sciences and Islamic sciences. He had very remarkable fatwas, especially in fields of Islamic jurisprudence such as the marriage (*marriage contract*) and divorce (*talaq*).

Penjwini has a poetical Arabic pamphlet (*Edavat al-Ta'liq*) which consists of seventeen couplets. In this book, Penjwini addresses the conditional divorce issue (*talaq muallaq*), which is expressed by using conditional prepositions during divorce (*talaq*). Moreover, he also examines such issues as (i) the time of divorce in the conditional divorce ["immediate/impulsive/instant (*fewr*)," "subsequent/delayed (*tarakhi*)" or

“repetition (*takrar*)” statements]; (ii) the conditions in “sworn divorce”; the divorce which is caused by the agreement of the husband and wife (*khul'/mukhala'*); (iii) the impact of sworn divorce on the conditional divorce; and (iv) the perpetrator and characteristics of conditional divorce.

As far as we are concerned, Penjwini’s pamphlet, *Edavat al-Taliq*, is the only poetical manuscript that solely examines the provisions of divorces carried out using taliq/conditional prepositions. Since it is about conditional divorce, which is one of the most controversial issues in Islamic law and examines the issue from a scientific perspective and in a systematic manner; it is well worth the attention. In compliance with the scholars of Islamic jurisprudence, Penjwini believed that conditional divorces were valid. Therefore, he has concisely examined the provisions of the conditional divorces carried out by taliq/conditional prepositions, adhering to the doctrine of Shafi’i sect to which he belonged.

Keywords: Mulla Abd al-Rahman, Penjwini, *Edavat al-Ta’liq*, Divorce, Conditional Divorce (Talaq al-Muallaq).

Giriş

Molla Abdurrahman el-Pencvîni (1319/1902), Irak Kürt bölgesine bağlı Süleymaniye havzasında ilmî faaliyetlerini sürdüren ve âdâbu’l-bahs/munâzara, mantık, kelâm, Arap dili ve belağatı, sarf, astronomi, fıkıh ve fıkıh usulü gibi alanlarda irili-ufaklı otuzu aşkın çalışma (telif; hâşiye) kaleme alan velûd bir müelliftir/âlimdir.

Pencvîni’nin fıkha dâir çalışmalarının en hacimli bölümlerini, evlilik (*nikâh*) ve boşamaya (*talâk*) dâir hükümler oluşturmaktadır. Pencvîni’nin boşanmanın hükümlerine dâir çalışmalarından biri, şartlı boşamalar (mu’allak talâk) konusunu işlediği on yedi beyitlik Arapça manzûm risâlesidir. O bu çerçevede, boşamanın şart fiillerine bağlanması konusunu ve buna dâir hükümleri, ta’lik/şart edatlarını (*edavâtu’t-ta’lik*) teker teker ele almak suretiyle gayet akıcı ve özlü bir dille aktarmaktadır. Bu çalışmada Pencvîni’nin hayatı ve ilmî kişiliği üzerinde durulacak ve *Edavâtu’t-ta’lik* adlı risâlesinin şekilsel özellikleri tanıtılarak içerik tahlili yapılmaya çalışılacaktır.

1. Pencvîni’nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

1. 1. Doğum Tarihi ve Yeri

Pencvîni, 1250/1834-1835 yılında Pencvîn beldesinde doğmuştur.¹ Pencvin, günümüzde Süleymaniye şehrine bağlı bir ilçedir. Bazı kaynaklarda

¹ Abdülkerîm Muhammed el-Muderris, *Ulemâunâ fî hidmeti’l-’ilm ve’-d-dîn*, nşr. Muhammed Ali el-Karadağî (Bağdad: Dâru’l-Hurriye, 1983), 278; Muhammed Ahmed Bâbekr, “Mes’eletu cevâzi’l-intikâl li’ş-şeyh Abdurrahmân el-Bîncuvîni dirâse ve tahkîk”, *Suleymâniyye Üniversitesi Dergisi*, B/23 (2008): 127; Sadîk Mahmûd Ahmed, “el-Kısmu’d-

onun doğum tarihi olarak 1244/1828-1829 yılları geçmektedir.² Ancak Pencvîni'nin hayatına dâir kaynakların büyük bölümünün benimsediği tarih olması hasebiyle 1250/1834-1835 yılı daha isabetli görünmektedir.

1. 2. Adı, Nesebi, Nisbesi ve Lakabı

Pencvîni'nin adı ve nesebi kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: Molla Abdurrahman b. Molla Muhammed b. Molla İbrahim b. Molla Ali b. Molla Yusuf b. Molla Aziz b. Molla Abdülkerim b. Seyid Hammad el-Birifkânî.³ Pencvîni, soyu Hz. Peygamber'e dayanan Şeyh Nureddin Birifkânî'nin torunlarındanıdır.⁴ Yukarıda adı geçen Seyid Hammad, çocuklarının "Seyid" lakabını kullanmalarını istememiş; bunun yerine "Molla" vasfının kullanımına teşvik etmiştir.⁵ Bu vasiyet üzerine Pencvîni de "Molla" lakabını kullanmayı tercih etmiştir.⁶ Doğum yeri olmasından ve tedrisat faaliyetlerinin önemli bir bölümünü burada geçirmesinden ötürü kendisi için "Pencvîni" nisbesi kullanılmıştır.⁷ Molla Abdurrahman'ın lakabı "Gevre"⁸ idi; nitekim büyük bir âlim olduğunu ifade etmek için kendisine "Molla Abdurrahman-ı Gevre" denilmiştir.⁹

dirâsi: hayâtü'l-allâme Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni", [*Hâşiyetu'l-Bîncuvîni 'alâ'l-kadiyyeti'l-meşrûtatî'l-muveccehe*, thk. Sadık Mahmûd Ahmed (Erbîl: Matba'atu Hîvî, 2019), 7; Fâdil Mahmûd, Abdulfettâh Huseyn Suleymân, Muhammed 'Abdullah Ahmed, "el-Kısmu'd-dirâsi: ta'rîf bi's-Şeyh el-'allâme Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni", [*Ta'likâtü'l-'allâme el-Bîncuvîni 'alâ kitâb âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*], thk. Fâdil Mahmûd, Abdulfettâh Huseyn Suleymân, Muhammed Abdullah Ahmed (Suleymaniyye: Matba'atu Kâro, 2019), 12; Ahmed Molla Ebû Bekr Molla Tâhir el-Bahreki, "el-Kısmu'd-dirâsi: tercemetü'l-'allâme Molla Abdurrahman Muhammed el-Bîncuvîni", [*Hâşiyetu'l-Bîncuvîni 'alâ 'Hâşiyetu 'Abdullâh el-Yezdî' el-musemmâ bi't-Tuhfeti'l-Şâhcâniyye ve 'alâ metn 'Tehzîbu'l-mantik'*], thk. Ahmed Molla Ebû Bekr Molla Tâhir el-Bahreki (Tahran: Matba'atu Tahran, 2019), 15.

² Bk. Emin Zeki Beg, *Meşâhîre Kürd* (Ankara: Özge Yayınları, 2005), 236.

³ Muderris, *Ulemâunâ*, 280; Ahmed el-Bahreki, "Tercemetü'l-'allâme Molla Abdurrahman Muhammed el-Bîncuvîni", 15. Pencvîni'nin "Molla Celal", "Molla Esad" ve "Molla Ahmed" adında üç oğlu bulunmaktaydı. Bk. Muderris, *Ulemâunâ*, 280. Ayrıca bk. Bâbekr, "Mes'eletü cevâzi'l-intikâl", 129.

⁴ Bunların soyu, Musa Kâzım yoluyla Hz. Hüseyin'e ulaşır. Bk. Sadık Mahmûd, "Hayâtü'l-'allâme Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni", 7; Muderris, *Ulemâunâ*, 280; Fâdil Mahmûd vd., "Ta'rîf bi's-Şeyh el-'allâme Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni", 12; Ahmed el-Bahreki, "Tercemetü'l-'allâme Molla Abdurrahman Muhammed el-Bîncuvîni", 15.

⁵ Muderris, *Ulemâunâ*, 280.

⁶ Muderris, *Ulemâunâ*, 280. Ayrıca bk. Bâbekr, "Mes'eletü cevâzi'l-intikâl", 129.

⁷ Bâbekr, "Mes'eletü cevâzi'l-intikâl", 127.

⁸ "Gevre", Kürtçe'nin Sorani lehçesinde "büyük" anlamına gelmektedir.

⁹ Bâbekr, "Mes'eletü cevâzi'l-intikâl", 127; Sadık Mahmûd, "Hayâtü'l-'allâmeti'l-Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni", 7.

1. 3. İlmî Kişiliği

Pencvînî, İslâmî ilimlerde yetkin hocalardan almış olduğu din eğitimi, kesintisiz bir şekilde sürdürdüğü tedrisât faaliyetleri, vermiş olduğu fetvaları ve kaleme almış olduğu eserleriyle ilim dünyasına ciddi katkılar sunmuştur. Son devrin üretken âlimlerinden Abdülkerim Muderris (2005),¹⁰ kendisi hakkında “büyük muhakkik bir âlim; asil (*nebil*) mudakkik bir fâzıl; üstadların üstadı (*ustâzu’l-esâtize*)” nitelendirmelerinde bulunmaktadır.¹¹ Bu noktada ilmi kişiliğinin oluşumuna katkı sağlayan hocalarına, ders verdiği talebelerine ve kaleme aldığı eserlerine değinmek yararlı olacaktır.

1. 3. 1. Eğitimi: Ders Aldığı Hocaları

Pencvînî, tahsilini Osmanlı Şark medreselerinde takip edilen sisteme uygun bir şekilde yapmıştır. O, ilk eğitimini babası Molla Muhammed’ten almış; babasından *Sa’dullah el-kebir*¹² adlı eseri okuyuncaya kadar beldesinden ayrılmamıştır.¹³ Bu aşamadan sonra Süleymaniye şehrine gitmiş ve orada Molla Abdulkâdir b. Molla Abdullah Şeyhmârî’den (1307/1889-1890)¹⁴ *el-Cami*¹⁵ adlı eseri okumuştur.¹⁶ Akabinde Çavmar’a gidip müftü Molla Ahmed b. Molla Mahmûd’un yanında (1288/1871-72)¹⁷ Abdulğafûr Lârî,¹⁸ İsmâuddîn¹⁹ gibi *Cami* hâşiyeleri ve birtakım mantık risâleleri okumuştur.²⁰ Daha sonra Senendec şehrine gidip orada Molla

¹⁰ Muderris hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Özel, “Muderris, Abdülkerim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), Ek-2: 335-337.

¹¹ Muderris, *‘Ulemâunâ*, 280.

¹² Kitabın adı *Hakâiku’d-dekâik*’tir. Zemahşerî’nin *Unmûzec fi’n-nahv* adlı kitabının şerhidir. Müellifi, Muhammed b. Sadullâh b. Muhammed el-Berde’dir. Bk. Muhammed Sadık Hamidi, “Doğu ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti ve Ders Müfredatının Islah Önerisi”, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler* (Muş: Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları: 2013), 320-321.

¹³ Muderris, *‘Ulemâunâ*, 278. Ayrıca bkz. Bâbekr, “Mes’eletu cevâzi’l-intikâl”, 128.

¹⁴ Bu zât hakkında geniş bilgi için bk. Bâbekr, “Mes’eletu cevâzi’l-intikâl”, 130-131.

¹⁵ Medrese talebeleri arasında “Molla Cami” veya sadece “Cami” olarak meşhur olan bu kitabın adı “*el-Fevâidu’d-Diyâiyye*”dir. Müellifi Abdurrahman b. Ahmed el-Cami’dir (v. 1492). Bu kitap, İbn Hâcib’in *el-Kâfiyye*’sinin şerhidir. Bk. Hamidi, “Doğu ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti”, 321. Geniş bilgi için bk. İbrâhîm el-Harrânî, *Tuhfetü’l-ihvân el-medresiyye fi terâcim ba’di musanniff’l-kutubi’d-dirâsiyye* (y.y.: y.y., 1427), 81-85.

¹⁶ Muderris, *‘Ulemâunâ*, 278. Ayrıca bk. Bâbekr, “Mes’eletu cevâzi’l-intikâl”, 128.

¹⁷ Bu zât hakkında geniş bilgi için bk. Bâbekr, “Mes’eletu cevâzi’l-intikâl”, 130.

¹⁸ Abdulğafûr b. Salâh el-Lârî (ö. 1506-1507) ve hâşiyesi hakkında geniş bilgi için bk. Harrânî, *Tuhfetü’l-ihvân*, 155-157; Hamidi, “Doğu ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti”, 322.

¹⁹ İsmâuddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arab Şâh el-İsferâyînî (ö. 1538) ve hâşiyesi hakkında geniş bilgi için bk. Harrânî, *Tuhfetü’l-ihvân*, 131-134; Hamidi, “Doğu ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti”, 322.

²⁰ Muderris, *‘Ulemâunâ*, 278. Ayrıca bk. Bâbekr, “Mes’eletu cevâzi’l-intikâl”, 128.

Muhammed'ten *Hâşiyetu 'Abdullâh el-Yezdî*'yi ve münâzara (*âdâbu'l-bahs*) dersleri almıştır.²¹ Akabinde Turcân'a gidip Molla Ali b. Molla Muhammed Kızılıcî'den (1296/1878-79)²² *Şerhu'ş-Şemsiyye*,²³ *Şerhu'l-Metâli*²⁴ ve bazı Şâfiî fıkıh kitapları okumuştur.²⁵ Daha sonra Hevrâmân mıntıkasında bulunan Nûdşeh köyüne gidip orada Molla Ahmed b. Molla Abdurrahman Nûdşehî'den (1302/1884-1885) kelâm, astronomi (*hey'et*) ve fıkıh dersleri aldı.²⁶ Daha sonra Revândûz kasabasına gitti. Orada Molla Ömer b. Ahmed Haylânî'den²⁷ felekiyyât ve *Şerhu'l-Ceğmînî*'yi okudu.²⁸ Tekrar Turcân'a döndü. Burada Molla Ali Kızılıcî'den Beyân, Bedî ve matematik (*riyâdiyyât*) dersleri aldı.²⁹ Ayrıca Seyyid Hasan b. Seyyid Abdulkâdir Çorî'den (1322/1904-1905)³⁰ *'Abdulkâdir Şerhu'ş-Şemsiyye*³¹ adlı kitabı okudu. Seyyid Hasan, o vakitler Molla Ali'nin talebesiydi.³² Almış olduğu eğitiminin sonunda Pencvîni, icâzetini Molla Ali Kızılıcî'den almış; aklî ve naklî ilimlerde ders vermek üzere doğduğu yer Pencvîni'ye geri dönmüştür.³³

²¹ Muderris, *'Ulemâunâ*, 278. Ayrıca bk. Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 128.

²² Bu zât hakkında geniş bilgi için bk. Muhammed Abdullah el-Bîncuvîni, "el-Kısmu'd-dirâsi: hayatu'l-'allâme el-Kızılıcî ve mekânetuhu'l-'ilmiyye", [el-'allâme Molla Ali el-Kızılıcî, *Risâle eczâi'l-kadiyye*], thk. Muhammed Abdullah el-Bîncuvîni (Tahran: Matba'atu Tahran, 2019), 11-20; Muderris, *'Ulemâunâ*, 398; Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 130.

²³ Tam adı *Tahrîru'l-kavâidi'l-mantikiyye fi şerhi'r-Risâleti'ş-Şemsiyye*'dir. Müellifi Kutbeddîn er-Râzî'dir (ö. 1365). Bu eser, Alî b. Ömer el-Kazvîni'nin (ö. 1277) *er-Risâletü'ş-Şemsiyye fi'l-kavâidi'l-mantikiyye* adlı metnin şerhidir. Bk. Harrânî, *Tuhfetu'l-ihvân*, 158-161; Hamidi, "Doğu ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti", 322.

²⁴ Eserin adı *Şerhu Metâli'l-envâr*'dir. Müellifi, Mahmûd b. Abdurrahmân el-İsfahânî'dir (ö. 1349). Eser, Sirâceddîn el-Urmevî'nin (ö. 1283) mantık ilmine dâir *Metâli'u'l-envâr* adlı eserinin şerhidir. Geniş bilgi için bk. Muhsin Demirci, "İsfahânî, Mahmûd b. Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 509-510.

²⁵ Muderris, *'Ulemâunâ*, 278. Ayrıca bk. Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 128.

²⁶ Muderris, *'Ulemâunâ*, 278. Ayrıca bk. Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 128.

²⁷ Bu zât hakkında geniş bilgi için bk. Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 130.

²⁸ Muderris, *'Ulemâunâ*, 278. Ayrıca bk. Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 128.

²⁹ Muderris, *'Ulemâunâ*, 278. Ayrıca bk. Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 128.

³⁰ Bu zât hakkında geniş bilgi için bk. Muderris, *'Ulemâunâ*, 165; Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 130.

³¹ Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 1423), Kutbeddîn Râzî'nin (ö. 1365) *Tahrîru'l-kavâidi'l-mantikiyye fi şerhi'r-Risâleti'ş-Şemsiyye* adlı eserine bir hâşiyeye yazmıştır. Muhtemelen yukarıda adı geçen eser, Abdulkâdir Siyalkûtî (ö. 1656) tarafından Cürçânî'nin söz konusu hâşiyesi üzerine yapılan bir çalışmadır. Bk. Ferruh Özpilavcı, *Kâtibî Şemsiyye Risâlesi Tahkik Çeviri ve Şerh* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 29. *Şemsiyye* risâlesinin şerhleri hakkında geniş bilgi için bk. Özpilavcı, *Kâtibî Şemsiyye Risâlesi*, 26-29.

³² Muderris, *'Ulemâunâ*, 278-279.

³³ Muderris, *'Ulemâunâ*, 279. Ayrıca bk. Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 128.

Pencvînî, kırk yaşlarındayken Süleymaniye'ye gidip Nakîb mescidinde müderrislik yapmış; ancak bir süre sonra orada kalmak istememiş ve Pencvîn'e geri gelmiştir.³⁴ Onun Süleymaniye'den Pencvîn'e dönüş sebebi olarak, Süleymaniye'nin havasından hoşlanmaması ve doğal güzelliğiyle bilinen Pencvîn'de yaşamayı arzu etmesi gösterilir.³⁵

1. 3. 2. Talebeleri

Birçok talebe Pencvînî'den ders almıştır. Kendisinden icâzet alanlardan bazıları şunlardır: Molla Huseyn b. Hâcc Halîfe Pîrût Piskendî (1948);³⁶ Molla Reşid Beg b. Fettâh Beg Bâbânî (1943);³⁷ Molla Said Ağcalarî; Kıfri müftüsü Molla Said Siveylî (1922);³⁸ Molla Fettâh Hutî; Molla Azîz Rûhzâdî; Molla Abdulaziz b. Suleymân Binâvesuhtî (1919).³⁹

1. 3. 3. Eserleri

Pencvînî, sadece naklî ilimleri öğrenmekle kalmamış; astronomi ve matematik gibi müspet ilimlerde de çeşitli dersler almış ve bu alanda yazılan bazı kitaplara muttali olmuş; netice itibarıyla nitelikli eserler ve hâşiyeler kaleme almıştır. Aklî ilimlerde de kıymetli eserler telif etmiştir.⁴⁰ Eserlerinin çoğu el yazması olup çok azı matbudur.⁴¹ Pencvînî'nin şu eserlerinden bahsedilmektedir:

*el-Fetâva'l-fıkhiyye, Risâle fi'l-kadiyyeti'l-meşrûtati'l-muveccehe,*⁴²
Hâşiye 'alâ Sa'dullah el-kebîr; Hâşiye 'alâ Husâm kâtî; Hâşiye 'alâ Fennârî;
*Hâşiye 'alâ 'Abdullah el-Yezdî fi'l-mantık;*⁴³ *Hâşiye 'alâ Tehzîbu'l-mantık;*

³⁴ Muderris, 'Ulemâunâ, 279; Ahmed el-Bahreki, "Tercemetu'l-'allâme Molla Abdurrahman Muhammed el-Bîncuvîni", 16.

³⁵ Bk. Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 128.

³⁶ Bu zât hakkında geniş bilgi için bk. Muderris, 'Ulemâunâ, 176-77; Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 133.

³⁷ Bu zât hakkında geniş bilgi için bk. Muderris, 'Ulemâunâ, 207-208; Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 133.

³⁸ Bu zât hakkında geniş bilgi için bk. Muderris, 'Ulemâunâ, 225; Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 133-134.

³⁹ Bu zât hakkında geniş bilgi için bk. Muderris, 'Ulemâunâ, 398; Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 135.

⁴⁰ Örnek olarak bk. Muderris, 'Ulemâunâ, 279-280.

⁴¹ Bk. Sadîk Mahmûd Ahmed, "Hayâtu'l-'allâme Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni", 9.

⁴² Eser ve eserin içeriği için bk. Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni, *el-Kadiyyetu'l-meşrûtati'l-muveccehe*, thk. Sadîk Mahmûd Ahmed (Erbîl: Matba'atu Hîvî, 2019).

⁴³ Eser ve eserin içeriği için bk. Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni, *Hâşiye 'alâ "Hâşiye 'Abdullâh el-Yezdî" el-musemmâ bi't-Tuhfeti'l-Şâhcâniyye ve 'alâ metni "Tehzîbu'l-mantık"*, thk. Ahmed Molla Ebû Bekr Molla Tâhir el-Bahreki (Tahrân: Matba'atu Tahrân, 2019).

Hâşiye 'alâ Gelenbevî şerhu İsağôcî; Hâşiye 'alâ Gelenbevî fî âdâbi'l-bahs,⁴⁴ Hâşiye 'alâ Gelenbevî el-Burhân; Hâşiye 'alâ şerhi'ş-Şemsiyye; Hâşiye 'alâ şerhi'l-akâ'idî'n-Nesefiyye; Hâşiye 'alâ hâşiyeti'l-Hayâlî; Hâşiye 'alâ tehzîbi'l- kelâm ve şerhuh Takrîbu'l-merâm; Hâşiye 'alâ Cem'l-cevâmi'; Hâşiye 'alâ Lubbi'l-usûl; Hâşiye 'alâ Aksa'l-emânî fî'l-belâğ; Hâşiye 'alâ şerhi'l-Cağmînî; Hâşiye 'alâ teşrîhi'l-eflâk fî'l-hey'et; Hâşiye 'alâ'l-Muhtesar; Hâşiye 'alâ'l-Mutavvel; Hâşiye 'alâ şerhi'l-Metâli'; Hâşiye 'alâ şerhi'l-Mekâsid; Risâle fî tahkîki'l- kelâmi'n-nefsî li'l-Bârî subhâneh ve teâlâ.⁴⁵

1. 4. Vefat Yeri ve Tarihi

Kaynaklara göre Pencvîni, 1319/1902 yılında, Zilkade ayının bir cuma gecesi; yatsı namazından sonra Pencvîn beldesinde vefat etmiştir.⁴⁶ Dini hizmetlerini yürüttüğü Paşa câmiinin⁴⁷ bir odasında, Cuma namazından önce sabah vakti defnedilmiştir.⁴⁸ Mezarı günümüzde bilinmekte olup ziyaret edilmektedir.⁴⁹

2. Risâlenin Şekil Özellikleri ve İçerik Tahlili

İslam hukukunun boşamayla ilgili hükümleri, hayatın gerçekleriyle iç içe olduğundan ötürü bütün dönemlerde ilgi odağı olmuş ve toplumun gündeminden hiçbir zaman düşmemiştir. Aile kurumunun dağılmasının yol açacağı olumsuz sonuçların bilincinde olan fakihler, boşamaya dâir hükümlere kafa yormuş ve bu sahada önemli eserler kaleme almışlardır. Bilhassa bidî talâkın geçerli olup olmadığı; bir mecliste kullanılan üç talâkın bir talâk mı sayılacağı yoksa üç talâk mı sayılacağı; şartlı boşamaların muteber olup olmadığı; yeminli boşamaların geçerli addedilip addedilmediği; şâhitsiz yapılan boşamaların muteber olup olmadığı gibi meseleler etrafında güncelliğini koruyan şiddetli tartışmalar cereyan etmiş ve bu meyânda önemli çalışmalar yapılmıştır.

Pencvîni'nin yaşadığı toplumda, boşamalara sıkça başvurulduğu ve bu doğrultudaki sözlü tasarrufların hukukî neticelerinin merak edilip

Abdullah el-Yezdî'nin kısa biyografisi için bk. Ahmed el-Bahreki, "el-Kısmu'd-dirâsî: Tercemetu'l-muhaşşî el-'allâme Molla Abdullah el-Yezdî", 12-14.

⁴⁴ Eser ve eserin içeriği hakkında geniş bilgi için bk. Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni, *Kitâbu âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*, thk. Fâdil Mahmûd, Abdulfettâh Huseyn Suleymân, Muhammed Abdullah Ahmed (Suleymaniyye: Matba'atu Kâro, 2019).

⁴⁵ Muderris, *Ulemâunâ*, 279-280. Ayrıca bk. Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 135.

⁴⁶ Muderris, *Ulemâunâ*, 280. Vefat yılı için ayrıca bk. Emin Zeki Bey, *Meşâhîre Kürd*, 236.

⁴⁷ Bk. Fâdil Mahmûd vd., "Ta'rîf bi'ş-şeyh el-'allâme Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni", 14.

⁴⁸ Muderris, *Ulemâunâ*, 280. Ayrıca bk. Bâbekr, "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl", 129.

⁴⁹ Ahmed el-Bahreki, "Tercemetu'l-'allâme Molla Abdurrahman Muhammed el-Bîncuvîni", 16.

sorulduğu/soruşturulduğu (*istiftâ'*) görülmektedir.⁵⁰ Nitekim bu dönemde, eşler arasında vuku bulan anlaşmazlıklara çözüm önerilerinin geliştirildiği ve bu çözüm önerilerinin derlendiği fetvâ mecmuaları oluşturulmuştur.⁵¹ Pencvînî'nin, toplumun hassasiyetlerine ve beklentilerine kayıtsız kalmayarak, "şartlı boşama" konulu böyle bir risâle yazmış olması dikkate değerdir.

Konuyla ilgili referanslarımız, -genelde- birtakım klasik fıkıh kitapları; -özelde- ise ahvâl-i şahsiyye türü bazı eserlerdir.⁵² Türkiye'de konuyla ilgili çalışmalar oldukça sayılıdır.⁵³ Arap dünyasında yapılan modern birtakım makaleler de çalışmamızın kaynakları arasında yer almıştır.⁵⁴ Bunlar arasında özellikle 'Umûş'un "Ba'du edavâti's-şart ve eseruhâ fi ahkâmî't-talâk" adlı makalesi⁵⁵ önemlidir; zira bu makalede, Pencvînî'nin risâlesine benzer şekilde, şart edatlarının boşamanın hükümlerine etkisi işlenmiştir. Şu hususlar Pencvînî'nin risâlesini farklı kılmaktadır: Makalede "in" [إن], "izâ" [إذا], "metâ" [متى], "eyyu" [أي] ve "kulle mâ" [كلما] olmak üzere sadece beş şart/talîk edatına değinilmiş, risâlede ise -aşağıda geleceği üzere- on yedi tane şart edatına değinilmiştir; makale nesir, risâle manzumdur; risâledeki konular makaleye göre daha kapsamlı ve ayrıntılıdır.

⁵⁰ Nitekim -hemen aşağıda geleceği üzere- Pencvînî, söz konusu risâlesini, kendisine yöneltilen bir soruya karşılık kaleme almıştır.

⁵¹ Meselâ bk. *el-Fetâvâ'l-İrâkiyye el-ma'rûfe "Cevâhiru'l-fetâvâ" -Hayru'z-zâd fi'l-irşâd-* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1434/2013), 3 cilt. Abdülkerîm Müderrîs, bu fetvâ mecmuasını, bölgesinde bulunan bazı âlimlerin görüşlerini tedvin etmek ve bunlara birtakım fetvâlar eklemek suretiyle hazırlamıştır.

⁵² İbn Teymiyye'nin; Takiyyuddin Subkî'nin, kendisine yönelttiği itirazlara reddiye niteliğinde kaleme almış olduğu eseri, bu bağlamda zikretmek gerekir. Bk. Ahmed b. 'Abdulhalîm b. 'Abdusselâm İbn Teymiyye, *er-Redd 'alâ's-Subkî fi mes'eleli ta'likî't-talâk*, thk. 'Abdullah b. Muhammed el-Mezrû' (Mekke: Dâru 'Alemlî'l-Fevâid, 2013).

⁵³ Bu noktada Kâşif Hamdi Okur'un "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi" adlı makalesinden istifade ettik. Bk. Kâşif Hamdi Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 5-30.

⁵⁴ Bu makalelerden bazıları şunlardır: Zekûlî, 'Alî Mahmûd, "et-Talâku'l-mu'allak: mefhûmuh ve eseruh fi'l-fikhi'l-İslâmî", *el-Mecelletu'l-Urduniyye fi'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 5/1 (2009), 47-59; Sâcide Tâhâ Mahmûd, "et-Talâku'l-mu'allak: mâhiyyetuh ve tekyîfuhû'l-fikhî ve'l-kânûnî", *Mecelletu kulliyeti't-terbiyye li'l-benât* 25/2 (2014), 337-348; Sâil Emâre, "et-Talâk gayru'l-muneccez beyne's-şerî'a ve kavânîni'l-ahvâlî's-şahsiyye fi Filistîn ve ba'di'l-bilâdi'l-'Arabiyye", *Mecelletu cami'ati'n-necâh li'l-ebhâs "el-'ulûmu'l-insâniyye"* 27/2 (2013), 349-382.

⁵⁵ Makale için bk. Muhammed Mahmûd el-'Umûş, "Ba'du edavâti's-şart ve eseruhâ fi ahkâmî't-talâk dirâse mukârene", *Dirâsât 'ulûmu's-şerî'a ve'l-kanûn* 43/2 (2016), 620-642.

Risâlenin şekil özellikleri kapsamında, “risâlenin yazılış nedeni”, “risâlenin nüshaları ve özellikleri” ile “risâlenin kaynakları” konuları; risâlenin içerik tahlili kapsamında ise “boşama (*talâk*) ve kısımları” ile “şartlı boşamalar (*mu'allak talâk*)” konuları irdelenecektir.

2. 1. Risâlenin Yazılış Nedeni

Risâlenin matbû nüshasının başında yer alan ibareye göre Pencvîni, risâlesini boşamalarda “ta'lik edatları” ve “bu edatların hükümleri”ne dâir kendisine yöneltilen bir soruya karşılık olarak yazmıştır.⁵⁶ İlgili ibare şöyledir:

سئل عن أدوات التعليق وأحكامها فأجاب:

Pencvîni, ilgili soruya, başında şu iki beyitin bulunduğu söz konusu risâlesiyle cevap vermiştir:

أداة تعليق إذا؛ إن؛ من؛ وما؛ متى؛ متى ما؛ أي؛ أين؛ أينما
مهما؛ وأياما؛ وكيف؛ كيفما؛ حيث؛ وحيثما؛ وإذما؛ كلما⁵⁷

Buna göre on yedi tane ta'lik edatı bulunmaktadır.⁵⁸ Bu edatlar şunlardır:

إذا، إن، من، ما، متى، متى ما، أي، أين، أينما، أياما، كيف، كيفما، حيث، حيثما،
إذما، كلما

Şunu belirtmeliyiz ki Pencvîni; Remlî, Hatîb Şîrbînî gibi fakihlere muvafık olarak “ta'lik edatları” tabirini, “iki fiili cezmeden edatlar” şeklinde betimlenen “şart edatları”⁵⁹ tabirinden daha geniş anlamda kullanmıştır. Söz

⁵⁶ Bk. Molla Abdurrahman Bîncvîni/Pencvîni, “Edavâtu't-Ta'lik”. (Abdulkerîm Muderrîs'in “*el-Fetâvâ'l-İrâkiyye*” *el ma'rûfe* “*Cevâhiru'l-fetâvâ*”/“*Hayru'z-zâd fi'l-irşâd*” adıyla derlediği fetvalar içerisinde. 3 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2013), 3: 316. Remlî'nin *Nihâye* adlı eserinin muhaşşisi Şebrâmellisî'nin aktardığına göre İbnu'l-Verdî'ye “ta'lik edatları”na dâir bir soru yöneltilmiş; İbnu'l-Verdî ilgili soruya şu beyitlerle cevap vermiştir:

كلما للتكرار وهي ومهما
للتراخي مع الثبوت إذا لم
أضمان والكل في جانب النبي
لفور لا إن فذا في سواها
إن إذا أي من متى معناها
يك معها إن شئت أو أعطاه

Bk. Nûreddîn b. Alf eş-Şebrâmellisî, *Hâşiyetu's-Şebrâmellisî* (Remlî'nin *Nihâyetu'l-muhtâc* adlı eseriyle birlikte, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 7: 22.

⁵⁷ Pencvîni, “Edavâtu't-Ta'lik”, 316.

⁵⁸ Bk. Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza Şihâbuddîn er-Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 6: 405; Şihâbuddîn Ahmed b. Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2006), 8: 108-109.

⁵⁹ Nahiv kitaplarında şart edatlarının on bir tane olduğu belirtilir. Bu edatlar için bk. Abdurrahmân el-Mekûdî, *Şerh 'alâ Elfiyye İbn Mâlik* (İbn Hamdûn b. Hâcc'ın *Hâşiyetü 'alâ*

gelimi Pencvînî, illet ifade eden (*ta'liliyye*) “haysu” [حيث], zaman açısından umum bildiren “metâ” [متى], mekan açısından umum bildiren “eyne” [أين] ve “haysumâ” [حيثما] gibi edatları da⁶⁰ “ta'lik edatları” kapsamında değerlendirmiştir.⁶¹ Bu tür edatların büyük bölümünün, şart manası ifade etmesinden ve ilgili çalışmalarda konunun, daha ziyade “şart edatları” çerçevesinde ele alınmasından hareketle, biz de makalemizde “ta'lik edatları”nın yanı sıra “şart edatları” tabirini kullanmayı uygun gördük.

Fakîhler; ta'lik/şart edatlarının, boşama hükümlerine etkisinin keyfiyeti hakkında ihtilaf etmişlerdir.⁶² Pencvînî, söz konusu etkinin boyutlarını, Arapça olarak toplam on yedi beyitte açıklamıştır. Bu beyitlerde, konuyu son derece akıcı ve sade bir üslupla işlemiştir.

2. 2. Risâlenin Nüshaları ve Özellikleri

Ulaşabildiğimiz kadarıyla biri el yazma (*mahtût*); diğer ikisi, basılı (*matbû*) birer kitap içerisinde olmak üzere risâlenin toplam üç nüshası bulunmaktadır. Her üç nüshada da Pencvînî'ye ait olduğu anlaşılan birtakım hâşiyeler/ta'likler yer almaktadır. Bu nüshalar ve özellikleri kısaca şöyledir:

- Mahtût nüsha, Abdulkerim Müderris tarafından 1348/1929-1930 tarihinde istinsâh edilmiştir. Risâlenin metni, iki varaktan müteşekkildir. İlk sayfada sekiz beyit; ikinci sayfada dokuz beyit bulunmaktadır. İkinci sayfanın sonuna “ketebe” kaydı olarak şu not düşülmüştür:

قد تم ما ألفه المولى بينجويني نور الله ضريحه آمين يا رب العالمين في ١٣٤٨
وصلى الله على محمد وآله أجمعين

Mevlâ[mız] Bîncuvînî'nin telif ettiği eser[in istinsâhı], 1348/1929-1930 [tarihin]de tamamlandı. Allah, kabrini nurlandırın. Âmin ey âlemlerin Rabbi. Allah, Muhammed ve bütün âline salât etsin.

Şerhi'l-Mekûdî adlı eseriyle birlikte, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 2: 160. Bu şart edatlarından bir bölümünün sonuna “ma” [ما] harfi eklenebilmektedir. Bk. İbn Hamdûn b. Hâcc, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mekûdî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 2: 162. Bu durumda şart edatlarının sayısı on bir taneden daha fazla olmaktadır.

⁶⁰ Bk. Şemsuddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rife me'âni elfâzi'l-Minhâc*, thk. Sıdkî el-Attâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 3: 402.

⁶¹ İlginçtir ki fakîhler, “eyyâne” [أيان] ve “ennâ” [أنى] şart edatlarını, ta'lik edatları arasında zikretmemektedir. Meselâ bk. Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 19; İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 109. Pencvînî de bu hususta söz konusu fakihlere tâbi olmuştur.

⁶² 'Umûş, “Ba'du edavâti'ş-şart ve eseruhâ fî ahkâmi't-talâk”, 638.

Bu iki sayfaya ilâveten; müellife ait risâle haşiyelerinin sarktığı üçüncü bir sayfa daha bulunmaktadır. Üçüncü sayfanın sonunda ise şu kayıt düşülmüştür:

“تمت حرره عبد الكريم”: “[Kitâbet] tamamlandı; [eseri] Abdülkerîm tahrir etti.”

- Diğer iki matbû nüsha ise, yine Abdülkerîm Müderris'in; Pencvîni'nin de dâhil olduğu ileri gelen bazı âlimlerin, fıkıhın çeşitli meselelerine dâir görüşlerini derlediği fetvâ mecmûaları içerisinde yer almaktadır. Müderris, söz konusu fetvâları tedvin etmiş, bunları fıkıh konularına göre tasnif etmiş ve yer yer eklemeler yapmıştır. Bu matbû eserlerin künye bilgileri sırasıyla şöyledir: (1) Abdülkerîm el-Muderris, *Cevâhirü'l-fetâvâ -Hayru'z-zâd fi'l-irşâd li ulemâina'l-kirâm tayyebellahu serâhum-* (Bağdat: Matba'atu dari'l-basrî, 1389/1969), 3 cilt. (2) Abdülkerîm Muhammed el-Muderris, *el-Fetâva'l-İrâkiyye el-ma'rûfe "Cevâhirü'l-fetâvâ" -Hayru'z-zâd fi'l-irşâd-* (Beyrut: Dâru ihyâit-turâsi'l-Arabî, 1434/2013), 3 cilt. (Yukarıda belirtildiği gibi Abdülkerim Müderris, bu kitapta ileri gelen âlimlerin görüşlerini derlemiş, bunları tasnif edip birtakım fetvâlar ilâve etmiştir). Bu çalışmamızda biz, matbû ikinci eseri baz alıp kullanacağız.

2. 3. Risâlenin Kaynakları

Pencvîni'nin risâlesinin temel kaynakları şunlardır: Fürû' alanında Nevevi'nin (676/1277) *Minhâcu't-tâlibîn'i*; Zekeriyâ Ensârî'nin (926/1520) *Şerhu menhecit-tullâb'ı*; İbn Hacer Heytemî'nin (974/1567) *Tuhfetu'l-muhtâc'ı* ile *Fetâvâ'sı*; Hatîb Şirbînî'nin (977/1570) *Muğnî'l-muhtâc'ı*; İbn Kâsım Abbâdî'nin (994/1586) *Tuhfe hâşiyesi*; Şemseddîn Remlî'nin (1004/1596) *Nihâyetü'l-muhtâc'ı*; usûl alanında ise Tâcuddîn Subkî'nin (771/1370) *Cem'u'l-Cevâmi'* ve Bennânî'nin *Cem'u'l-Cevâmi'* şerhi. Söz konusu kaynakların tümü, Şâfi'î fıkıh literatürü kapsamındadır.

Pencvîni'nin biyografisi hakkında bilgi veren çalışmalar, onun müntesip olduğu mezhepten bahsetmemektedir. Ancak şu hususlar, Pencvîni'nin Şâfi'î olduğunu gösteren kuvvetli delillerdir: (1) Risâlesine kaynaklık eden yukarıdaki eserler, Şâfi'î mezhebine aittir. (2) Verdiği birçok fetva, bu mezhep doğrultusundadır. (3) Yaşadığı mintikanın tümü, Şâfi'î mezhebine mensuptur.

Risâlenin şekil özelliklerini irdelediğimiz yukarıdaki konulardan sonra, risâlenin içerik tahliline geçebiliriz. Bu bağlamda “boşama ve kısımları” ile “şartlı boşamalar (*mu`allak talâk/ta`lîkî şart*)” konuları incelenecektir.

2. 4. Boşama (*Talâk*) ve Kısımları

İslam hukukuna göre boşama şu şekillerde tarif edilmiştir: “Talâk veya benzeri bir lafızla nikah akdini sona erdirmektir (*hall*).”⁶³ “Nikâh akdini belirli bir lafız ile derhal ya da gelecekte ortadan kaldırmak ve izâle etmektir”.⁶⁴ Fukahâ, boşamayı muhtelif açılardan şu kategorilere ayırmışlardır: Sünnete uygunluk açısından: Sünnî ve Bid’î; siganın delâleti açısından: Sarîh ve Kinâî; erkeğe geri dönüş imkanı verip vermemesi açısından ve kendisine bağlanan neticeler açısından: Ric’î ve Bâin; gerçekleşme zamanı ve ta’lîk açısından: Muneccez, Muzâf ve Mu`allak.⁶⁵ Çalışmamızı ilgilendirmesi hasebiyle son kısmı açmakta fayda vardır.

- ❖ **Muneccez talâk:** Boşamanın herhangi bir şarta bağlanmadığı veya ileriki bir zaman dilimine izafenin söz konusu olmadığı bir sigayla yapılan, telaffuz edilmesiyle birlikte derhal vukû bulan boşama çeşididir.⁶⁶ Bu talâk çeşidinin hemen meydana geldiği üzerinde görüş birliği bulunmaktadır.⁶⁷ Fakîhler, boşamanın, gerçekleşmesi muhakkak (*muhakkaku’l-vucûd*) bir şarta ta’lîk edilmesini de bu kısımda değerlendirmişlerdir.⁶⁸

⁶³ Hatîb Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 3: 356.

⁶⁴ Mehmet Erdoğan, “Talâk”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 434. Talâkın dört sünnî mezhebe göre tanımı için bk. Mahmûd Alî es-Sertâvî, *Fıkhu’l-ahvâlî’ş-şahsiyye ez-zevâc ve’t-talâk* (Amman: Dâru’l-Fikr, 2013), 126.

⁶⁵ İlgili terimlerin açıklaması ve konu hakkında geniş bilgi için bkz. Sertâvî, *Fıkhu’l-ahvâlî’ş-şahsiyye*, 151-178. Ayrıca bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 3: 357-363; 391-394.

⁶⁶ Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, *el-Ahvâlu’ş-şahsiyye fı’ş-şerâ’ti’l-İslâmiyye ma’a’l-işâre ilâ mukâbilihâ fı’ş-şerâ’i’l-uhrâ* (İstanbul: el-Mektebetu’l-Hanîfiyye, ts.), 261; Bedrân Ebu’l-‘Aynayn Bedrân, *el-Fıkhu’l-mukâran li’l-ahvâlî’ş-şahsiyye beyne’l-mezâhibi’l-erba’a es-sunniyye ve’l-mezhebi’l-Ca’ferî ve’l-kânûn -ez-Zevâc ve’t-Talâk* (Beyrut: Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, 1967), 329; Kâşif Hamdi Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 9.

⁶⁷ Bu talâk çeşidine şu örnek verilmektedir: [Karisına hitâben:] أَنْتِ طَالِقٌ (Sen boşsun). Bk. Sertâvî, *Fıkhu’l-ahvâlî’ş-şahsiyye*, 166.

⁶⁸ Bu talâk çeşidine şu örneği vermek mümkündür: [Karisına hitâben:] إِنْ كَانَتْ السَّمَاءُ فَوْقَنَا أَنْتِ طَالِقٌ (Gökyüzü üzerimizdeyse sen boşsun). Bk. ‘Abdullah b. Muhammed el-Mezrû’, “Mukaddime”, [Ahmed b. ‘Abdulhalîm b. ‘Abduselâm İbn Teymiyye, *er-Redd ‘alâ’s-Subkî fi mes’eleli ta’lîkî-t-talâk*], thk. ‘Abdullah b. Muhammed el-Mezrû’ (Mekke: Dâru ‘alemi’l-Fevâid, 2013), 1: 13.

- ❖ **Muzâf Talâk:** Geçmiş veya gelecek bir zamana izâfe edilen boşama çeşididir.⁶⁹ Söz konusu zamanın gelmesiyle boşama vukû bulur.⁷⁰ Meselâ bir kocanın karısına “Sen yarın boşsun.” demesi, zamana izâfe edilmiş bir talâk çeşididir.⁷¹
- ❖ **Mu'allak Talâk:** Pencvîni'nin risâlesinin asıl konusunu teşkil eden bu boşama çeşidi, aşağıda daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.
- ❖ **Yeminli Talâk:** Bu boşama çeşidi, içerdiği manevî ta'likten ötürü, bazı fakihler tarafından şartlı boşama kapsamında değerlendirilmiştir.⁷² Pencvîni de yeminli talâkı, şartlı boşama kapsamında değerlendiren fakîhlere dendir.⁷³ Onun yaklaşımı doğrultusunda yeminli talâk konusu da, şartlı boşamanın bir alt başlığı olarak aşağıda daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

Fukahâ, “muneccez talâk”ın hukuken geçerli olduğu üzerinde ittifâk etmiş; diğer üç kısım [muzâf; mu'allak; yeminli talâk] üzerinde ise ihtilâf etmişlerdir.⁷⁴

2. 5. Şartlı Boşama (Mu'allak Talâk/Ta'likî Şart)

Şartlı boşama için “mu'allak talâk”, daha genel bir mefhum olarak ise “tâlikî şart” tabiri kullanılmaktadır. “Mu'allak talâk” şu şekilde tarif edilmiştir: “Boşamanın, şart edatlarından biriyle, gelecekte meydana gelmesi muhtemel bir şarta/duruma bağlanmasını ifade eder.”⁷⁵ Aile hukukunda “mu'allak talâk” ile yakın mefhumlara tekâbül eden “tâlikî şart” şöyle tanımlanmıştır: “Bir hukukî işlemin hükümlerinin işlemeye başlamasının veya işlemekte olan hükümlerine son verilmesinin gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir olaya bağlanmasını ifade eder.”⁷⁶

⁶⁹ Bk. Sertâvî, *Fıkhu'l-ahvâlî's-şahsiyye*, 165-166; Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 9.

⁷⁰ Bk. Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâlu's-şahsiyye*, 262; Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 9.

⁷¹ Bk. Mezrû', “Mukaddime”, 1: 13; Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 9.

⁷² Mezrû', “Mukaddime”, 1: 14. Konu hakkında ayrıntı için ayrıca bk. Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 13.

⁷³ Bk. Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316, 318.

⁷⁴ Geniş bilgi için bk. Sertâvî, *Fıkhu'l-ahvâlî's-şahsiyye*, 166-172; Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 10.

⁷⁵ Sertâvî, *Fıkhu'l-ahvâlî's-şahsiyye*, 168; Bedrân, *el-Fıkhu'l-mukâran*, 331.

⁷⁶ Kaşıkçı, “Şart”, 38: 365. İslâm hukukunda kişilerin hukukî işlemlerde ileri sürdükleri şartlar iradî (ca'fî) şart adını alır. Bunlar (1) ta'likî şart ve (2) takyîdî şart şeklinde ikiye ayrılır. Kaşıkçı, “Şart”, 38: 365.

Şartlı boşamalarda, ta'lik/şart edatlarının kullanılmasının gerekip gerekmediği fakihler arasında tartışma konusu olmuştur. Bazı fakihlere göre ta'lik/şart edatlarının açıkça (*sarâhaten*) kullanılması gerekirken;⁷⁷ bazılarına göre bunların açıkça kullanılması gerekmemektedir.⁷⁸ Şart edatlarından birinin açıkça kullanıldığı ta'lik çeşidine lafzî ta'lik; şart edatlarının açıkça kullanılmadığı; ancak şart manasının zımnen söz konusu olduğu ta'lik çeşidine ise manevî ta'lik denilmektedir.⁷⁹ Manevî ta'liki kapsadığı hâliyle “mu'allak talâk” şu şekilde tarif edilmiştir: “Şart edatları veya şart edatı manasındaki bir [ifadeyle] boşamanın meydana gelmesini, gelecekte gerçekleşecek bir duruma bağlamaktır.”⁸⁰ Manevî ta'lik, büyük ölçüde “yeminli talâk” kapsamında değerlendirilmektedir.⁸¹ Hem “yeminli talâk”ı “mua'llak talâk” kapsamında ele almasından hem de vermiş olduğu örneklerden⁸² hareketle Pencvî'nin, “mua'llak talâk”ta şart edatlarının açıkça kullanılmasını gerekli görmeyip manevî ta'liki kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Şartlı boşamaların şu türleri bulunmaktadır:

(1) Kocanın şartlı boşamadan kastı, bizzat boşamadır; şart fiili gerçekleşince boşama da vâki olur.⁸³ Söz konusu ifadesiyle koca, evlilik hayatını sona erdirmeye yönelik bir irade ortaya koymaktadır. “Eğer bana yüklü miktarda altın verersen boşsun.” ifadesi, söz konusu boşama iradesine örnek gösterilebilir.

⁷⁷ “Çünkü bu edatlar şarta bağlı bir hukukî işlemin kurucu unsurudur. Buna göre şart edatları zikredilmeden yapılan hukukî işlem ya tencîz hükmündedir ya da tamamen geçersizdir.” Kaşıkçı, “Şart”, 38: 366.

⁷⁸ Sâcîde Mahmûd, “et-Talâku'l-mu'allak”, 339. Bu durumda “tarafkların iradesine ve işlemin mahiyetine göre hukukî sonucun gelecekte gerçekleşmesi muhtemel bir olaya bağlandığı anlaşılıyorsa şarta bağlı bir işlem söz konusudur. Bu durumda şartın zımnen tayin edildiğini kabul etmek gerekir.” Kaşıkçı, “Şart”, 38: 366.

⁷⁹ 'Alî Mahmûd ez-Zekûlî, “et-Talâku'l-mu'allak: mefhûmuh ve eseruh fi'l-fıkhi'l-İslâmî”, *el-Mecelletu'l-Urduniyye fi'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 5/1 (2009), 48; Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 10.

⁸⁰ Zekûlî, “et-Talâku'l-mu'allak”, 48.

⁸¹ Bk. Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 10.

⁸² Meselâ şu örneği verir: إمراة طالق لأرتحلن من هذه البلدة: “Karım boş olsun ki vallahi bu beldeden göç edeceğim”. Nitekim ona göre bunun açılımı şöyledir: إن لم أرتحل من هذه البلدة: “Eğer bu beldeden göç etmezsem karım boş olsun”. Bk. Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 318.

⁸³ Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâlu's-şahsiyye*, 263-264.

(2) Kocanın şartlı boşamadan kastı, bizzat boşama değildir; bundan asıl kastı, karısının şart fiilini işlemesi veya işlememesi yönünde bir dikkat ve korku oluşturmaktır.⁸⁴

(3) Kocanın şartlı boşamadan kastı, muhatabını bir fiili işlemeye ya da fiili terk etmeye yönlendirmektir.⁸⁵

(4) Kocanın şartlı boşamadan kastı, bir fiile teşvik etmek veya bir fiili engellemek üzere bir irade belirtisi ve kararlılık gösterisidir.⁸⁶ Bazen de kastı, bir beyanı pekiştirmektir. Bu durumlarda koca, evlilik hayatını sona erdirmeye yönelik gerçek bir irade taşımamaktadır.⁸⁷

Şartlı boşamaların hükmü konusunda şu görüşler benimsenmiştir: Hanefiler, Mâlikîler, Şâfiîler, Hanbelîler ve Zeydîlerin çoğu, şartlı boşamanın sahih olduğu ve vuku bulduğu görüşündedirler.⁸⁸ Ancak söz konusu fakîhler, bunun için birtakım şartlar aramaktadırlar.⁸⁹ Fukahânın cumhuruna muvafık olarak Pencvîni de şartlı boşamanın sahih olduğu ve vuku bulduğu görüşündedir. Bunlara mukâbil Zâhirîler ile Şiî Caferîler, şartlı boşamanın bâtil olduğu görüşünü benimsemişlerdir.⁹⁰ İbn Teymiyye (728/1328) ve

⁸⁴ Daha geniş bilgi için ve konuya dâir örnek için bk. Zekûlî, "et-Talâku'l-mu'allak", 48. Ayrıca bk. Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâlu's-şahsiyye*, 263-264.

⁸⁵ Örnek için bk. Zekûlî, "et-Talâku'l-mu'allak", 48. Ayrıca bk. Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâlu's-şahsiyye*, 263-264.

⁸⁶ Buna şu örnek verilmektedir: أنت طالق إن لم أقلع عن شرب الدخان: Şayet sigara içmeyi bırakmazsam sen boşsun. Bk. Zekûlî, "et-Talâku'l-mu'allak", 48.

⁸⁷ Bk. Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâlu's-şahsiyye*, 263-264; Zekûlî, "et-Talâku'l-mu'allak", 48.

⁸⁸ Sertâvî, *Fıkhu'l-ahvâli's-şahsiyye*, 168-169; Ahmed Muhammed Şâkir, *Nizâmu't-talâk fi'l-İslâm* (Kâhire: Mektebetu's-Sunne, 1936), 77, 95; Sâcide Mahmûd, "et-Talâku'l-mu'allak", 341; Emâre, "et-Talâk gayru'l-muneccez", 361; H. İbrahim Acar, "Talâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 497. Söz konusu görüşlerin delilleri ve tartışmaları için bk. Bedrân, *el-Fıkhu'l-mukâran*, 336-342; Sâcide Mahmûd, "et-Talâku'l-mu'allak", 341.

⁸⁹ Söz konusu şartlar için bk. Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâlu's-şahsiyye*, 261; 'Umûş, "Ba'du edavâti's-şart ve eseruhâ fi ahkâmi't-talâk", 628; Sertâvî, *Fıkhu'l-ahvâli's-şahsiyye*, 169-170; Zekûlî, "et-Talâku'l-mu'allak", 57, dip: 12; Bedrân, *el-Fıkhu'l-mukâran*, 331; Sâcide Mahmûd, "et-Talâku'l-mu'allak", 339-340; Emâre, "et-Talâk gayru'l-muneccez", 364-366.

⁹⁰ Konu hakkında geniş bilgi için ve üç görüşün delilleri hakkında bk. Zekûlî, "et-Talâku'l-mu'allak", 48-53; Sertâvî, *Fıkhu'l-ahvâli's-şahsiyye*, 170-171. Sâcide Mahmûd, "et-Talâku'l-mu'allak", 341-342; Emâre, "et-Talâk gayru'l-muneccez", 361-363. Hz. Ali, Şureyh ve Tâvûs'un da bu görüşte oldukları ifade edilmektedir. Bk. Emâre, "et-Talâk gayru'l-muneccez", 361-362. İbn Hazm ez-Zâhirî'nin konuya dâir görüşleri için bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Şâkir (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabî, 2009), 11: 260-261. Ahmed Şâkir, Şevkânî gibi muâsir araştırmacılar da şartlı boşamaların ve yeminli boşamaların bâtil ve hükümsüz olduğu görüşündedirler. Bk. Ahmed Şâkir, *Nizâmu't-talâk*, 95; Naci

öğrencisi İbn Kayyim (751/1350), üçüncü bir görüş ileri sürmüşlerdir. Onlara göre şartlı boşamalar sahihtir; ancak boşamanın meydana gelmesi için kocanın, gerçek anlamda evlilik hayatının sona ermesini kastetmiş olmalıdır. Koca, bu yönde bir kasta/iradeye sahip değilse, boşama meydana gelmemekte; söz konusu durum, yemin hükmünü almakta ve doğal olarak - yemin bozulduğu (*hıns*) takdirde- keffâret vermeyi gerekli kılmaktadır.⁹¹

İbn Teymiyye, hem “fiile teşvik etme, fiili engelleme ve beyanı pekiştirme” konusunda hem de “yeminli boşama” konusunda farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu konular etrafında Takiyyuddin Subkî (756/1355) ile İbn Teymiyye arasında şiddetli tartışmalar cereyan etmiştir. Genel olarak Subkî, cumhura muvafık olarak her iki konuda boşamanın vuku bulacağını; İbn Teymiyye ve -onu takiben İbn Kayyim- ise bazı gerekçelere dayanarak boşamanın vuku bulmayacağını savunmaktadır.⁹² Subkî bu meyanda, İbn Teymiyye’ye çeşitli itirazlar yöneltmiş; İbn Teymiyye de bu itirazlara birtakım reddiyeler kaleme almıştır.⁹³ İbn Teymiyye ve İbn Kayyim’in konuya dâir yaklaşımları, ilgili bahislerde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

2. 5. 1. Boşamanın Gerçekleşme Zamanı Açısından Şartlı Boşamalar

Pencvînî’ye göre ta’lik/şart edatlarıyla yapılan şartlı boşamalarda boşama ya “fevrilik”, ya “terâhîlik” ya da “tekrar” ifade eder.

Yalçınkaya, 20. Yüzyıl Başlarında İslâm Hukukunda Talâk (Boşama) Tartışmaları -Ahmed Muhammed Şâkir ve Zâhid el-Kevserî Örneği- (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 92, 101, 112. Kevserî, bu görüşte olan şahsiyetleri eleştirmiş ve Ahmed Şâkir’in *Nizâmu’t-talâk* adlı eserine reddiye mâhiyetinde *el-İşfâk ‘alâ ahkâmi’t-talâk* adlı eserini kaleme almıştır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Naci Yalçınkaya, 20. Yüzyıl Başlarında İslâm Hukukunda Talâk (Boşama) Tartışmaları -Ahmed Muhammed Şâkir ve Zâhid el-Kevserî Örneği- (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

⁹¹ Bk. Sâcide Mahmûd, “et-Talâku’l-mu’allak”, 342; Emâre, “et-Talâk gayru’l-muneccez”, 361. “Boşama yeminlerini ayrıntılı bir biçimde ele alan, boşama yemini ile şartlı boşama arasındaki ilişkiyi irdeleyip “yemin kastıyla ileri sürülen şart” ve “boşama iradesiyle ileri sürülen şart” arasında ayırım yaparak bunların ayrı hükümler taşıdığını ifade eden İbn Teymiyye olmuştur.” Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 16.

⁹² 20. yüzyılın başlarında Mısır, Suriye, Ürdün gibi İslam ülkelerinde, aile hukukuyla ilgili düzenlemelerde İbn Teymiyye’nin boşamaya dâir görüşleri dikkate alınmıştır. Söz konusu tartışmaların modern dönemdeki yansımaları için bk. Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 20-22.

⁹³ Bunun için bk. Ahmed b. ‘Abdulhalîm b. ‘Abduselâm İbn Teymiyye, *er-Redd ‘alâ’s-Subkî fi mes’eleli ta’liki’t-talâk*, thk. ‘Abdullah b. Muhammed el-Mezrû’ (Mekke: Dâru ‘Alemin’-Fevâid, 2013).

2. 5. 1. 1. Fevrilik İfade Etmesi

Pencvîni'nin naklettiği üzere boşama, “in” [إن] dışındaki edatların kullanıldığı olumsuz (menfi) şart fiillerinde “hemen/derhal” (*fevr*) gerçekleşir.⁹⁴ Yani ilgili fiili icra edecek kadar bir sürenin geçmesiyle boşama vaki olur.⁹⁵ Buna şu örnekleri vermek mümkündür: (1) متى لم تعطيني كذا فأنت طالق [Karısına hitaben:] “Ne zaman ki bana bu kadar vermezsen sen boşsun”. (2) متى لم تدخلي الدار فأنت طالق [Karısına hitaben:] “Ne zaman ki eve girmezsen sen boşsun”.⁹⁶

Pencvîni'ye göre boşama, “in” [إن]⁹⁷ edatının kullanıldığı olumsuz şart fiillerinde ise boşama “hemen/derhal” gerçekleşmez. Bu durumda boşamanın gerçekleşmesi, beklentilerin sona ermesine (*ye's*) bağlıdır; yani boşanma işlemi, ancak şart fiilinin gerçekleşmesine dâir beklenti kalmayınca vuku bulur.⁹⁸ Pencvîni, bu bağlamda şu örneği verir: إن لم تدخلي الدار فأنت طالق [Karısına hitaben:] “Eve girmezsen boşsun”.⁹⁹ Bu örnekte boşanma hemen vuku bulmamakta; ancak kadının artık eve gireceğine dâir hiçbir beklentinin kalmamasıyla gerçekleşir.¹⁰⁰

Pencvîni, olumsuz şart fiillerinde, “men” [من] gibi zaman bildirmeyen şart edatlarının da “in” [إن] gibi “fevrilik” ifade etmediğini belirtir.¹⁰¹ O, kendisine özgün bir yaklaşım olarak “mâ” [ما] edatını da bu hükme dâhil eder.¹⁰² Zaman bildirmeyen bu tür edatlarda da boşama, beklentinin sona ermesine bağlıdır. Öyleyse “mâ” [ما] ve “men” [من] gibi edatlarla kullanılan olumsuz şart fiillerinde boşama, “hemen/derhal” gerçekleşmemekte; söz konusu durumda boşama, ancak fiilin gerçekleşmesine dâir hiçbir beklenti

⁹⁴ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316-317. Ayrıca bk. Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni ve's-şerhu'l-kebir alâ metni'l-Mukni`* (Beyrut: Dâru'l-Fikr 2011), 8: 384.

⁹⁵ Bk. Hatîb Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 405; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 23-24; İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 115.

⁹⁶ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316-317.

⁹⁷ Bu edatın mâhiyeti ve kullanımı hakkında geniş bilgi için bk. 'Umûş, “Ba'du edavâti's-şart ve eseruhâ fi ahkâmi't-talâk”, 629.

⁹⁸ Fıkıh kitaplarında beklentinin kalmamasına örnek olarak “çiftlerden birinin ölümü” ya da “kocanın, sonu ölüm olan bir deliliğe duçar olması” gibi durumlar zikredilir. Bk. Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 23-24; İbn Kudâme, *Muğni*, 8: 384. Geniş bilgi için bk. İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 114-115.

⁹⁹ Bk. Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316.

¹⁰⁰ Bu edatın hükümleri için daha geniş bilgi için bk. 'Umûş, “Ba'du edavâti's-şart ve eseruhâ fi ahkâmi't-talâk”, 630-634.

¹⁰¹ Bk. Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316. Daha öncesinde İbn Kudâme, “men” edatının “fevrilik” ifade ettiği düşüncesine katılmamaktadır. Bk. İbn Kudâme, *Muğni*, 8: 385-386.

¹⁰² Bk. Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316.

kalmayınca vuku bulmaktadır. Pencvînî, bu bağlamda şu örneği verir: من لم يعطني كذا فأنت طالق [Karısına hitâben:] “Her kim bana bu kadar [para] vermezse sen boşsun”.¹⁰³ “Mâ” [ما] ve “men” [من] gibi zaman bildirmeyen şart edatlarının, diğer edatlar gibi “fevrîlik” ifade ettiğini benimseyen görüşe göre, yukarıdaki örnekten hareketle “para verme” fiili, “hemen/derhal” gerçekleşmediği takdirde kadın boş olur. Pencvînî’nin benimsediği ikinci görüşe göre ise “para verme” fiili, “hemen/derhal” gerçekleşmezse bile karısı boş olmaz. Söz konusu durumda boşama, ancak para vermeye dâir beklentinin sona ermesiyle vukû bulur.

Pencvînî’nin aktardığı üzere üç çeşit şart edatının kullanıldığı olumlu (musbet) şart fiillerinde de boşama “hemen/derhal” gerçekleşir. Bu üç çeşit şart edatları şunlardır: “In” [إن] gibi “ne umûm ne de zaman için kullanılan edatlar”; “izâ” [إذا] gibi “sadece zaman için kullanılan edatlar” ve “men” [من] gibi “sadece umûm için kullanılan edatlar”. Fakat Pencvînî’ye göre söz konusu “fevrîlik” bildirim için boşamanın, şu dört mastardan türetilen fiillere bağlanmış (*ta’lîk*) olması gerekmektedir.¹⁰⁴ (1) إعطاء (2) ضمان (3) إبراء (4) مشيئة

Pencvînî, bunlara sırasıyla şu örnekleri vermektedir: (1) زوجتي طالق إذا “Bana şu kadar miktar [para] verdiğin zaman karım boş olsun”. (2) “Şayet şu kadar miktar beni tazmin edersen karım boş olsun”. (3) من أبرأني منه فزوجتي طالق “Her kim beni bundan [borç] ibrâ ederse karım boş olsun”.¹⁰⁵ Bu örneklerde, yukarıdaki fiiller icra edilince boşama vuku bulur.

Pencvînî’nin aktardığı üzere “istemek” (مشيئة) mastarından türeyen şart fiilinin “fevrîlik” ifade etmesi için iki şart koşulmaktadır. Birincisi, bu mastardan türeyen fiilin fâilinin, zevce olması gerekmektedir.¹⁰⁶ İkinci şart, bu mastardan türeyen fiilin, muhatap sigasında olması gerekmektedir.¹⁰⁷

¹⁰³ Pencvînî, “Edavâtu’t-ta’lîk”, 316-317.

¹⁰⁴ Şebrâmellisî’nin talîk edatlarıyla ilgili İbnü’l-Verdî’den naklettiği beyitlerde “ibrâ” dışındaki- yukarıdaki fiiller zikredilmektedir. Bk. Şebrâmellisî, *Hâşiyetu’s-Şebrâmellisî*, 7: 22.

¹⁰⁵ Pencvînî, “Edavâtu’t-ta’lîk”, 316-317.

¹⁰⁶ Öyleyse fâil, zevceye dönmezse “fevrîlik” ifade etmez. Bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 3: 413; Remlî, *Nihâyetu’l-muhtâc*, 7: 34; İbn Hacer, *Tuhfetu’l-muhtâc*, 8: 132-133. Pencvînî, bu bağlamda şu örneği verir: إمرأتي طالق إن شئت: [Bir erkeğe hitâben:] “Şayet dilersen karım boş olsun”. Pencvînî, “Edavâtu’t-ta’lîk”, 317.

¹⁰⁷ Öyleyse fiil, gaybet sigasında olursa “fevrîlik” ifade etmez. Bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 3: 413; Remlî, *Nihâyetu’l-muhtâc*, 7: 34; İbn Hacer, *Tuhfetu’l-muhtâc*, 8: 132-133.

Öyleyse “istemek” (مشيئة) şeklindeki mastardan türeyen fiilin, boşamada “fevrilik” ifade etmesi için şu formatta olması gerekmektedir: أنتِ طالق إن شئت: [Karısına hitâben:] “Şayet dilerse boşsun”.¹⁰⁸

2. 5. 1. 2. Terâhîlik İfade Etmesi

Pencvîni'ye göre şart edatlarının kullanıldığı olumlu (*musbet*) şart fiillerinde boşama, iki durumda “hemen/derhal” gerçekleşmez ve şart koşulan fiilin gerçekleşmesine bağlı olarak “geciktirme/sonradanlık” (*terâhîlik*) ifade eder. Söz konusu iki durum şunlardır: (1) Boşamanın, yukarıdaki dört mastardan (إعطاء؛ ضمان؛ إبراء؛ مشيئة) türeyen fiiller dışındaki herhangi bir fiile bağlanması (2) Boşamanın, söz konusu dört mastardan türeyen şart fiillerine, “hem zaman hem umûm bildiren şart edatlarıyla” (*umûmu'z-zeman*) bağlanması.¹⁰⁹ Kocanın karısına: “Eve girdiğin zaman boşsun.” veya “Eve girdiğinde boşsun.” demesi, boşamanın “terâhîlik” ifade etmesine örnek gösterilebilir.¹¹⁰ Söz konusu durumda boşama, kadının eve girmesine bağlı olarak sonradan gerçekleşir.

Klasik fıkıh kitaplarının çoğunda, hiçbir istisnâ ve kayıt söz konusu olmaksızın, olumlu şart fiillerinde kullanılan şart edatlarının “terâhîlik” ifade ettiği belirtilmektedir.¹¹¹

2. 5. 1. 3. Tekrar İfade Etmesi

Pencvîni'ye göre şart edatları içerisinde sadece “kullemâ” (كُلَّمَا)¹¹² “tekrar” ifade eder,¹¹³ yani boşama işleminin bağlandığı şart fiili kaç defa gerçekleşirse, boşama hakkından o sayıca eksilme olur. Oysa diğer şart edatlarında fiil gerçekleşince tek bir boşama vukû bulmakta; sonrasında aynı

Pencvîni, bu bağlamda şu örneği verir: إن شاءت زوجتي طالق: [Karısına hitâben:] “Eğer o [ğâib olan karısını kastediyor] dilerse boş olsun”. Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 317.

¹⁰⁸ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316-317. Buna mukabil bir görüşe göre “istemek” fiilinin fâili, zevceye dönmezse dahi ya da ilgili fiil gaybet sigasında olsa dahi “fevrilik” ifade eder. Bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 413; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 34.

¹⁰⁹ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316-317.

¹¹⁰ Bu örnek tarafımızdan verilmiştir.

¹¹¹ Örneğin bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 402; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 19; İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 109; İbn Kudâme, *Muğni*, 8: 384. “İzâ” şart edatında ise görüş ayrılığı bulunmaktadır. Ebû Hanîfe'ye göre “terâhîlik”; Ebû Yusuf, Muhammed Şeybânî ve Şâfi'ye göre “fevrilik” ifade eder. Bk. İbn Kudâme, *Muğni*, 8: 384-385.

¹¹² Bu edatin mâhiyeti ve kullanımı hakkında geniş bilgi için bk. 'Umûş, “Ba'du edavâti's-şart ve eseruhâ fi ahkâmi't-talâk”, 635.

¹¹³ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316. Geniş bilgi için bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 402-403; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 20; İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 110; İbn Kudâme, *Muğni*, 8: 383-384.

fiilin gerçekleşmesi durumunda artık boşama sayısından herhangi bir eksilme olmamaktadır. Söz konusu edatın “tekrar” ifade etmesine şu örneği vermek mümkündür: كلما دخلتِ الدار فأنتِ طالق: [Karısına hitâben:] “Her eve girdiğinde sen boşsun”.¹¹⁴ Burada kadın bir defa eve girerse bir boşama; iki defa eve girerse iki boşama hakkı; üç defa eve girerse üç boşama meydana gelir.¹¹⁵ Bir görüşe göre “metâ” [متى] edatı da “tekrâr” ifade eder.¹¹⁶

2. 5. 2. Yeminli Şartlı Boşamalar

Yeminli boşama, şart edatının lafzen zikredilmediği yerlerde, şart manasının (*et-ta'liku'l-ma'nevî*), yemin sigasından zımnen anlaşıldığı boşama çeşididir.¹¹⁷ Burada lafzî bir ta'lik formatından ziyade manevî bir ta'lik biçimi söz konusudur.¹¹⁸ Konuyu, Pencvînî'nin açıklamaları ve verdiği örnekleri çerçevesinde biraz daha açıp somutlaştırmaya çalışalım:

Pencvînî'nin belirttiğine göre boşama işleminde olumlu bir fiil üzerine yemin edilmesi; “in” [إن] edatının kullanıldığı olumsuz bir şart fiili manasına gelmektedir. Pencvînî, konuya dâir şu örneği zikreder: إمرأتي طالق لأرتحلن من هذه البلدة: “Karım boş olsun ki vallahi bu beldeden göç edeceğim”. Onun anlatımından hareketle, örnekteki yeminin anlamı şudur: إن لم أرتحل من هذه البلدة ففيها طالق: “Eğer bu beldeden göç etmezsem karım boş olsun”. Pencvînî'nin belirttiğine göre boşama işleminde olumsuz bir fiil üzerine yemin edilmesi ise; “in” [إن] edatının kullanıldığı olumlu bir şart fiili manasına gelmektedir. O, bu çerçevede şu örneği zikreder: إمرأتي طالق لا آكل من كذا: “Karım boş olsun ki [vallahi] bundan yemeyeceğim”. Pencvînî'nin anlatımından hareketle, örnekteki yeminin anlamı şudur: إن أكلت من كذا ففيها طالق: “Eğer bundan yersen karım boş olsun”.¹¹⁹

Yeminli boşamanın hükmü konusunda, -mu'allak talâkta olduğu gibi- üç temel görüş benimsenmiştir. Boşamanın şarta bağlanmasını bâtil gören Zâhirîler ve Şî'ler, doğal olarak yeminli boşamayı da geçersiz saymaktadırlar. Fukahânın cumhûru, yeminli boşamalarda boşamanın

¹¹⁴ Bu örnek tarafımızdan verilmiştir.

¹¹⁵ Bu edatın hükümleri için daha geniş bilgi için bk. 'Umûş, “Ba'du edavâti's-şart ve eseruhâ fi ahkâmi't-talâk”, 635-638.

¹¹⁶ Bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, 8: 383-384, 386.

¹¹⁷ Bedrân, *el-Fıkhü'l-mukâran*, 331; Sertâvî, *Fıkhü'l-ahvâli's-şahsiyye*, 171; Mezrû', “Mukaddime”, 1: 14; Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 10.

¹¹⁸ Sertâvî, *Fıkhü'l-ahvâli's-şahsiyye*, 171; Mezrû', “Mukaddime”, 1: 14; Bedrân, *el-Fıkhü'l-mukâran*, 331; Okur, “İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, 9.

¹¹⁹ Pencvînî, “Edavâtu't-talâk”, 316, 318.

geçerli olduğu ve vuku bulduğu görüşündedir.¹²⁰ Farklı bir yaklaşım olarak İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim'a göre söz konusu durumda boşama vuku bulmamakta; ancak -bozulduğu takdirde- yemin keffâreti gerekli hâle gelmektedir.¹²¹ Genel yaklaşımından ve konuyu bir bütün halinde ele alışında hareketle Pencvîni'nin de, bu hususta boşamanın geçerli olduğu ve vuku bulduğu görüşünü benimseyerek cumhûr çizgisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak o, konuyla ilgili tartışmalara girmediği gibi, söz konusu tercihini de açık bir şekilde belirtmemiştir.

2. 5. 3. Hul' İşlemine Başvurma Açısından Şartlı Boşama

Hul'/muhâlea', şu şekillerde tarif edilmiştir: "Hul', talâk veya hul' lafzının [kullanılması suretiyle] bir ivâz karşılığında [eşler arasında vuku bulan] ayrılıktır (*firkat*)."¹²² "Kadının, belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder".¹²³ Hul', fukahânın bir bölümüne göre "bâin" talâk; bazılarına göre ise "fesih" sayılır.¹²⁴

Pencvîni'nin aktarımları çerçevesinde koca, üç talak hakkını¹²⁵ bir şart fiiline bağladığı zaman, henüz icra etmediği söz konusu fiilin hükmünü

¹²⁰ Bk. Sertâvî, *Fıkhu'l-ahvâli's-sahsiyye*, 171; Bedrân, *el-Fıkhu'l-mukâran*, 331.

¹²¹ Bk. Sertâvî, *Fıkhu'l-ahvâli's-sahsiyye*, 171; Bedrân, *el-Fıkhu'l-mukâran*, 331. İbn Teymiyye, yemin sigalarında boşamanın gerçekleşmeyeceği görüşünü savunan başka âlimlerin de olduğunu; bu görüşün nass ve icmâ' ile çatışmadığını ileri sürmektedir. Geniş bilgi için bk. Okur, "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi", 16-17, 19. Buna mukâbil Sübkî, İbn Teymiyye'nin söz konusu görüşünü "bidat" olarak nitelermekte ve bu görüşün, Hz. Peygamber zamanından kendi dönemine kadar hiç kimse tarafından dillendirilmediğini ifade etmektedir. Bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 397; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 8. Daha geniş bilgi için bk. İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 95-96. İzz b. Cemâ'a, İbn Teymiyye'nin dalâlette olduğunu ve dalâlete düşürdüğünü belirtmektedir. Bk. Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 8; İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 96.

¹²² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc* (Hatîb Şirbînî'nin *Muğni'l-muhtâc* adlı eseriyle birlikte, thk. Sıdkî el-Attâr, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 3: 335.

¹²³ Fahrettin Atar, "Muhâlea", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 399.

¹²⁴ Bk. Nevevî, *Minhâc*, 3: 342; Atar, "Muhâlea", 30: 402. Şâfiî fakihlerinin çoğuna göre fesih'tir. Bk. Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 6: 405.

¹²⁵ Bir defada üç talâk hakkının kullanılması fakihlerin büyük çoğunluğu tarafından hukuken geçerli sayılmıştır. Onlara göre bu durumda koca, sünnete aykırı davranırsa da kendisine tanınan hakları bir anda kullanmıştır; Sahâbe döneminde yaygın olan görüş de bu yöndedir. Bir defada üç talâkla boşama Hanefîlere ve Mâlikîlere göre sünnete aykırıdır; Şâfiîlere göre ise sünnete aykırı değildir. Hanbelî mezhebinde her iki yönde görüş belirtilmiştir. Bazı sahâbiler ile İbn İshak, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi fakihlere ve Zeydîlere göre bir defada gerçekleşen üç talâkla yalnız bir talâk meydana gelir. Bk. Acar, "Talâk", 39: 499. Ayrıca bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 396-397.

geçersiz kılıp boşamanın önüne geçmek amacıyla hul' denilen hukukî işleme başvurulabilir.¹²⁶ Zira hul' işlemine başvurmayıp üç talâk hakkını bağladığı şart fiilini icra ettiği takdirde, evlilik bağı "beynûnet-i kubrâ"¹²⁷ ile sona ermiş olacaktır. Koca, hul' işlemine başvurduğu takdirde ise karısıyla, -ki bunun hukukî sonucu ister "bâin talâk" olsun; ister "fesih" olsun- yeni bir nikah akdiyle tekrar bir araya gelebilir.¹²⁸ Ancak şu var ki "bâin talâk", talâk sayısında bir eksiltme meydana getirirken; "fesih" talâk sayısını eksiltmez.¹²⁹

Pencvînî'nin detaylandığına göre olumsuz şart fiillerinde başvuru hul' işlemi, sadece birtakım edatların kullanıldığı şart fiillerini hükümsüz bırakır; bu durumda üç talâkın bağlandığı fiil icra edilmezse dahi büyük boşanma (*beynûnet-i kubrâ*) artık vuku bulmaz. Ona göre diğer bazı edatların kullanıldığı olumsuz şart fiillerinde hul' işlemine başvuru bile bu hukuki işlem, söz konusu fiili hükümsüz bırakmaz ve ta'lik geçerliliğini korumaya devam eder. Bu durumda boşamanın bağlandığı şart fiili icra edilmezse büyük boşanma vuku bulur. Pencvînî'nin aktarımları çerçevesinde konuyu detaylandırmakta fayda vardır. Pencvînî'ye göre koca üç talâkı, "mâ" [ما] gibi zaman bildirmeyen şart edatlarının kullanıldığı olumsuz şart fiillerine bağlar ve ardından hul' işlemine başvurursa, bu hukukî işlem ta'lik şartı geçersiz ve hükümsüz bırakır. Bu durumda hul' işleminden sonra, ilgili şart fiili icra edilmezse dahi büyük boşanma vuku bulmaz. Buna mukâbil Pencvînî'ye göre koca üç talâkı, "izâ" [إِذَا]¹³⁰ ve "metâ" [مَتَى]¹³¹ gibi zaman bildiren şart edatlarının kullanıldığı olumsuz fiillere bağlar ve ardından hul' işlemine başvurursa, bu hukukî işlem ta'lik şartı geçersiz ve hükümsüz bırakmaz. Yani; hul' işleminden sonra bile olsa, ilgili şart fiili icra edilmediği

¹²⁶ Kocanın üç talâk hakkını bir fiile bağlayıp ardından hul' işlemine başvurması hakkında geniş bilgi için bk. Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 6: 451-452.

¹²⁷ Talâk sayısının bir veya iki olması halinde buna "küçük ayrılık" (*beynûnet-i suğrâ*) denir ve taraflar ister iddet süresi içinde ister iddet bitiminde yeni nikâh akdiyle tekrar bir araya gelebilir. Talâk sayısının üçe ulaşması durumunda meydana gelen ayrılığa "büyük ayrılık" (*beynûnet-i kubrâ*) adı verilir ve kadın başka bir erkekle evlenip boşanmadan eski kocasıyla yeniden nikâhlanamaz. Bk. Acar, "Talâk", 39: 499.

¹²⁸ Bk. Hatîb Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 342. Nitekim "bâin talâk", tarafların tekrar bir araya gelebilmesi için yeni nikâh akdinin gerekli sayıldığı boşamadır." Acar, "Talâk", 39: 499.

¹²⁹ Hul'u talâk sayanlara göre karı-koca arasında meydana gelen ayrılık "bâin talâk" hükmünde olup talâk adedi eksilir. Hul'u "fesih" olarak kabul edenlere göre ise evlilik bağı sona ermekle birlikte talâk adedinde bir eksilme meydana gelmez. Bk. Hatîb Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 342; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 6: 405; Atar, "Muhâlea", 30: 402. "Fesih, talâk sayısını etkilemez." Acar, "Talâk", 39: 497.

¹³⁰ Bu edatın mâhiyeti ve kullanımı hakkında geniş bilgi için bk. 'Umûş, "Ba'du edavâtî's-şart ve eseruhâ fi ahkâmî't-talâk", 630.

¹³¹ Bu edatın mâhiyeti ve kullanımı hakkında geniş bilgi için bk. 'Umûş, "Ba'du edavâtî's-şart ve eseruhâ fi ahkâmî't-talâk", 630.

takdirde boşanma vuku bulur. Kocanın karısına: “Evine gelmediğin zaman üç talâkla boşsun.” demesi ve ardından pişman olup hul` işlemine başvurması buna örnek olarak zikredilebilir. Pencvîni'nin yaklaşımına göre burada başvurulmuş hul` işlemi, boşamanın bağlandığı “eve gelmeme” şartını geçersiz/hükümsüz bırakmamakta ve hul` işleminden sonra dahi olsa kadın, evine gelmediği takdirde boşama vuku bulmaktadır.

Diğer taraftan Pencvîni'ye göre koca üç talakı, olumlu bir şart fiiline bağlar ve ardından hul` işlemine başvurursa, bu hukukî işlem ta'lik şartı herhâlde geçersiz ve hükümsüz bırakır. Bu durumda hul` işleminden sonra, ilgili şart fiili icra edilse dahi büyük boşanma vuku bulmaz. Ona göre olumsuz şart fiillerindeki aksine olumlu şart fiillerinde kullanılan şart edatları mutlak; yani ister “izâ” [إِذَا] , “metâ” [مَتَى] gibi zaman bildiren edatlarla şart koşulmuş olsun, ister “in” [إِن], “men” [مِن], “mâ” [مَا] gibi zaman bildirmeyen edatlarla şart koşulmuş olsun, hul` işlemi etkili olmakta ve o aşamadan sonra boşama artık hiçbir şekilde vuku bulmamaktadır.¹³² Kocanın karısına: “Eğer yurt dışına çıkarsam karım üç talâkla boş olsun.” demesi ve ardından pişman olup hul` şeklindeki hukukî işleme başvurması buna örnek olarak zikredilebilir. Pencvîni'nin yaklaşımına göre burada başvurulmuş hul` işlemi, boşamanın bağlandığı “yurt dışına çıkma” şartını geçersiz/hükümsüz bırakmakta ve koca, hul` işleminden sonra yurt dışına çıksa dahi büyük boşanma vuku bulmamaktadır. Ancak burada karı-koca, - ister bâin talâk ister fesih sayılsın- hul` işlemiyle birbirinden ayrılmakta ve ancak yeni bir nikah akdiyle birlikteliklerini devam ettirebilmektedirler.

2. 5. 4. Fâili Açısından Şartlı Boşamalar

Şartlı boşamalarda ta'lik şart, “ihtiyârî” ve “gayr-ı ihtiyârî” şeklinde ikiye ayrılır.¹³³ Gayr-ı ihtiyârî ta'lik şart da “gerçekleşmesi kesin olan şartlar”¹³⁴ ve “gerçekleşmesi imkansız olan (*mustahîl*) şartlar”¹³⁵ şeklinde ikiye ayrılır. İhtiyârî ta'lik şartlar ise şu üç kısma ayrılır: (1) Kocanın fiilleriyle

¹³² Bk. Pencvîni, “Edavâtu't-Ta'lik”, 316-318.

¹³³ Bedrân, *el-Fıkhü'l-mukâran*, 331.

¹³⁴ Buna şu örnek verilmektedir: إن كانت السماء فوقنا فأنت طالق: Eğer gökyüzü üzerimizdeyse sen boşsun. Bk. Zekûlî, “et-Talâku'l-mu'allak”, 48.

¹³⁵ Buna şu örnek verilmektedir: إن دخل الجمل في سم الخياط فأنت طالق: Şayet deve iğne deliğine girerse sen boşsun. Bk. Zekûlî, “et-Talâku'l-mu'allak”, 48.

ilintili şartlar (2) Kadının fiilleriyle ilintili şartlar¹³⁶ (3) Karı-kocanın dışında birinin fiilleriyle ilintili şartlar.¹³⁷

Pencvînî, “ihtiyârî ta'likî şartı” iki bahiste ele alır. Ona göre ta'likî şartın fâili ya kocadır ya da kocaya muhâlefet etmeyecek bir yakındır. Pencvînî'nin kategorize ettiği ilk bahis [yani; ta'likî şartın fâilinin koca olması], talâkla ilgili çalışmalarda “kocanın fiilleriyle ilintili şartlar” şeklinde ele alınan konuya tekabül eder. İkinci bahis [yani; ta'likî şartın fâilinin, kocanın bir yakınının olması] ise talâkla ilgili çalışmalarda “kadının fiilleriyle ilintili şartlar” ile “karı-koca dışında birinin fiilleriyle ilintili şartlar” şeklinde ele alınan konuya tekabül eder.

2. 5. 4. 1. Fâilin Koca Olması

Bu konu; kocanın, boşamayı kendi fiiline bağladığı şartlı boşamalara karşılık gelmektedir. Kocanın boşamayı kendi fiiline bağlaması, şu iki kasıttan birine matuf olmaktadır:

(1) Koca, şart cümlesi gerçekleştiğinde, cevap cümlesine karşılık gelen boşamanın gerçekleşmesini kastetmektedir.¹³⁸ Burada koca, evlilik hayatını sona erdirmeye yönelik gerçek bir irade ortaya koymaktadır. “Eğer bana yüklü miktarda altın verersen boşsun.” sözü, boşama iradesine örnek gösterilebilir.

(2) Koca, şart cümlesinden, bir fiili yaptırmayı veya bir fiili engellemeyi ya da beyanı pekiştirmeyi kastetmektedir. Burada koca, evlilik hayatını sona erdirmeye yönelik gerçek bir irade taşımamaktadır.¹³⁹

-İbn Teymiyye ve İbn Kayyim de dâhil olmak üzere- şartlı boşamayı kabul eden bütün fakihler, birinci boşama türünde boşamanın vuku bulduğu üzerinde görüş birliği etmişlerdir.¹⁴⁰ Bu boşama türüne “et-talâku's-şartî” de denilmektedir.¹⁴¹ İkinci boşama türünün geçerliliği hakkında ise görüş ayrılığı bulunmaktadır. İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim'e göre ise “bir fiili yaptırmak”, “bir fiili engellemek” veya “beyanı pekiştirmek” kastıyla yapılan

¹³⁶ Buna da şu örnek verilmektedir: إن خرجت بدون إذني فأنت طالق: İznim olmaksızın çıkarsan boşsun. Bk. Zekûlî, “et-Talâku'l-mu'allak”, 48.

¹³⁷ Bk. Bedrân, *el-Fikhu'l-mukâran*, 331; Zekûlî, “et-Talâku'l-mu'allak”, 48.

¹³⁸ Mezrû', “Mukaddime”, 1: 14; Muhammed Abdulhamîd, *el-Ahvâlu's-şahsiyye*, 263-264.

¹³⁹ Zekûlî, “et-Talâku'l-mu'allak”, 48; Mezrû', “Mukaddime”, 1: 14; Muhammed Abdulhamîd, *el-Ahvâlu's-şahsiyye*, 263-264.

¹⁴⁰ Nitekim İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'e göre burada evlilik hayatını sona erdirmeye yönelik bir kasit söz konusudur ve bu kasitle boşama vuku bulmaktadır. Bk. Sertâvî, *Fikhu'l-ahvâli's-şahsiyye*, 171; Zekûlî, “et-Talâku'l-mu'allak”, 49.

¹⁴¹ Sâcide Mahmûd, “et-Talâku'l-mu'allak”, 341.

şartlı boşamalarda, kocanın gerçek kastı boşama olmadığından boşama vuku bulmamakta; sadece -yemin bozulduğu zaman- yemin keffâreti gerekmektedir. Zira her ikisi, bu tür boşamayı yemin (*kasem*) suretinde görürler.¹⁴² Nitekim bu boşama türüne “et-talâku'l-kasamî” adı da verilmektedir.¹⁴³ İbn Teymiyye’ye mukâbil ve fukahânın cumhuruna uygun olarak Takiyyuddîn Subkî ise, söz konusu durumda genel bir kural olarak boşamanın vuku bulduğu görüşündedir. İbn Teymiyye ile Subkî arasında, konuya ilişkin şiddetli tartışmalar cereyan etmiştir.¹⁴⁴

Pencvîni, söz konusu kasıtlar için “kocanın fiili işlemekten kendini engellemesi” (*men'u nefsih*) ve “o fiili işlemeye kendini teşvik etmesi (*hassu nefsih*)” ifadelerini kullanır.¹⁴⁵ O; kocanın, “engellemek” kastıyla yapılan şartlı boşamaya şu örneği verir: *إمرأتي طالق إن أو إذا خرجت من هذه البلدة*: “Şayet bu beldeden çıkarsam ya da bu beldeden çıktığım zaman karım boş olsun”. Kocanın, “teşvik etmek” kastıyla yaptığı şartlı boşamaya da şu örneği verir: *إمرأتي طالق إن لم أخرج من هذه البلدة*: “Şayet bu beldeden çıkmazsam karım boş olsun”.¹⁴⁶ Cumhura muvafık olarak Pencvîni, “engelleme” veya “teşvik etme” kastedildiğinde de boşamanın vuku bulacağı görüşündedir. Ancak ona göre “bilinmezlik” (*cehl*);¹⁴⁷ “zorlama” (*ikrâh*) ve unutma (*nisyân*) gibi ehliyet ârizalarının varlığında boşamadan söz edilemez.¹⁴⁸ Pencvîni’nin, bahsedilen hususlarda fukahânın yaklaşımlarından ayrılmadığı gözükmektedir. Nitekim fukahâ, genel bir kural olarak “bilinmezlik”, “zorlama” ve “unutma” gibi ârizaları, şer’î birer özür kabul etmişlerdir.¹⁴⁹ Buna mukâbil; bir görüşe göre söz konusu ârizaların varlığında dahi boşama vuku bulur.¹⁵⁰

¹⁴² Muhammed Abdulhamîd, *el-Ahvâlu’ş-şahsiyye*, 265; Acar, “Talâk”, 39: 497.

¹⁴³ Sâcîde Mahmûd, “et-Talâku'l-mu'allak”, 341.

¹⁴⁴ Konu hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed b. 'Abdulhalîm b. 'Abdusselâm İbn Teymiyye, *er-Redd 'alâ's-Subkî fî mes'eleli ta'likî't-talâk*, thk. 'Abdullah b. Muhammed el-Mezrû' (Mekke: Dâru 'Alemlî'l-Fevâid, 2013).

¹⁴⁵ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 319.

¹⁴⁶ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 319.

¹⁴⁷ Kocanın, “Ömer’in evine girersem karım boş olsun” deyim ardından bir eve girmesi; fakat bunun Ömer’in evi olduğunu bilmemesini buna örnek verebiliriz.

¹⁴⁸ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316, 319. Geniş bilgi için bk. Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 35-36; İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 134-135.

¹⁴⁹ Mustafâ Ahmed ez-Zerkâ', *el-Medhalu'l-fikhiyyu'l-âmm ihrâc cedîd bi tetvîr fi'-tertîb ve't-tebvîb ve ziyâdât* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2004), 2: 853-854; Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 102-103, 107.

¹⁵⁰ Bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 414; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 36; İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 136.

Pencvîni'ye göre şayet koca, “engellemek” ya da “teşvik etmek” gibi bir kasıtle yapmıyor veya bunları düşünmeksizin mutlak anlamda şartlı boşamaya başvuruyorsa, bu durumda ilgili fiilin icra edilmesine/icra edilmemesine bağlı olarak boşama vukû olur.¹⁵¹

2. 5. 4. 2. Fâilin, Kocanın Bir Yakını Olması

Bu konu; kocanın, boşamayı yakın akrabalarından veya yakın dostlarından birinin (*mubâli*) fiiline bağladığı şartlı boşamalara karşılık gelmektedir. Pencvîni'nin aktardığı kadarıyla şayet koca, boşamayı böyle bir yakınının fiiline bağlamış ve bundan, fiili engellemeyi veya fiile teşvik etmeyi kastetmişse de, bu durumda ilgili fiilin icra edilmesine/icra edilmemesine bağlı olarak boşama vâki olur. Fakat ona göre söz konusu durumda boşamadan bahsedilebilmesi için, yukarıdaki ehliyet ârızalarına (*cehl, ikrâh, nisyân*) ilâveten şu iki şartın daha gerçekleşmesi gerekmektedir: (1) Kocanın, boşamayı, yakınının fiiline bağladığını ona bildirmesi (*i'lâm*). (2) Bu yakının da boşamanın, kendi fiiline bağlandığını bilmesi (*'ilm*).¹⁵² Pencvîni'ye göre bu şartlar yerinde değilse boşama vukû olur.¹⁵³

Burada kocanın yakınının kimler olduğu net değildir. Pencvîni, bunu belirginleştirmeye çalışır. Onun aktardığına göre bu kişi, teâmül gereği kocaya muhâlefet etmeyecek ve onun yeminin bozmayacak birinin olması gerekir. Bu kişi, zevce gibi kocanın çok yakını olabileceği gibi; aralarında utanma ve dostluk ilişkisi olan bir insan veya güzel ahlâk sahibi biri de olabilir.¹⁵⁴

Sonuç

XIX. yüzyılda Süleymaniye muhitinde yaşamış olan Molla Abdurrahman el-Pencvîni, yaklaşık yarım asır boyunca kesintisiz bir şekilde sürdürdüğü ilmî faaliyetleri; aklî ve naklî ilimlerde yazmış olduğu kıymetli eserleriyle ilim dünyasına katkıda bulunmuş önemli bir âlimdir/müelliftir. Pencvîni'nin, “adâbu'l-bahs”, “mantık”, “kelâm”, “Arap dili ve belağatı”, “sarf”, “astronomi”, “fıkıh” ve “fıkıh usûlü” gibi sahalarda irili-ufaklı otuzu

¹⁵¹ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 319-320. Konu hakkında bilgi için bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 414-315; Şebrâmellisî, *Hâşiyetu's-Şebrâmellisî*, 7: 35; İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 135.

¹⁵² Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 316, 319. Ayrıca bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 414-315; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 37; İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 139-140.

¹⁵³ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 319-320. Konu hakkında bilgi için bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 414-315; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 37.

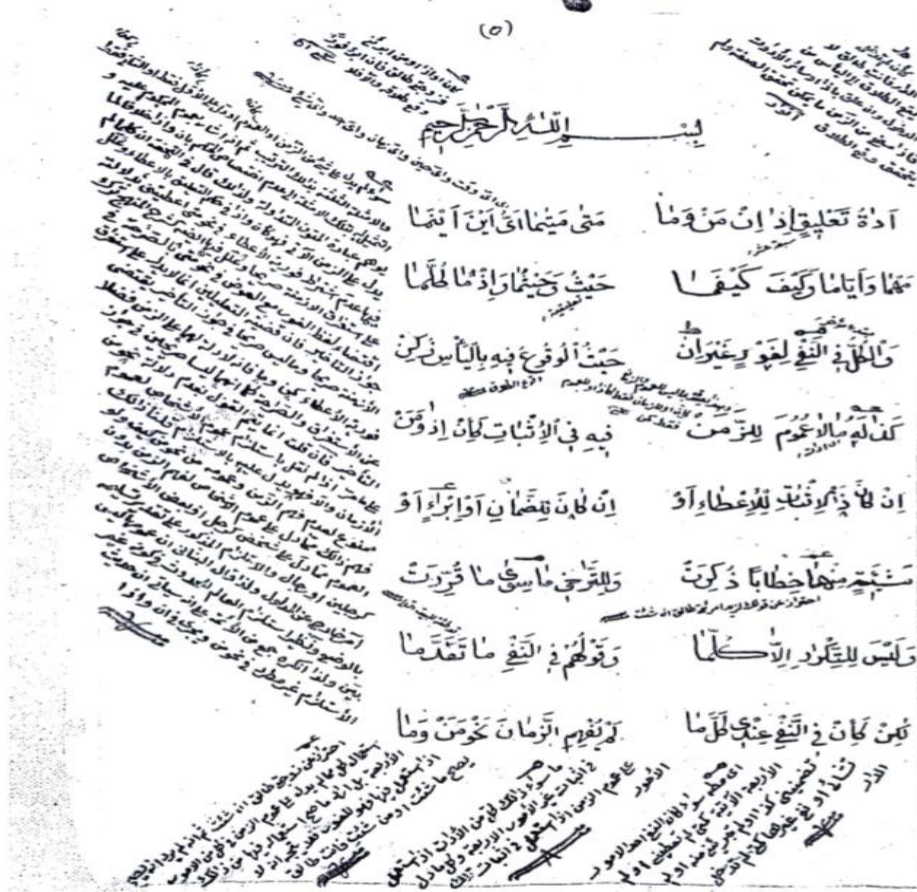
¹⁵⁴ Pencvîni, “Edavâtu't-ta'lik”, 319. Geniş bilgi için bk. Hatîb Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3: 414; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, 7: 37; İbn Hacer, *Tuhfetu'l-muhtâc*, 8: 139-140.

aşkın çalışması (telif-hâşiye) bulunmaktadır. O, fıkha dâir eserlerinde evlilik (*nikâh*) ve boşama (*talâk*) gibi konular üzerinde yoğunlaşmış ve birçok özgün fetvalara yer vermiştir.

Pencvîni'nin boşama konusunu ele aldığı çalışmalarından biri; ta'lik/şart edatlarının şartlı boşamanın (*mu'allak talâk*) hükümlerine etkisinden bahsettiği on yedi beyitlik Arapça manzum risâlesidir (*Edavâtu't-ta'lik*). O bu risâlesinde, ana hatlarıyla şu hükümlere değinmiştir: "Şartlı boşamalar, ta'lik/şart edatlarının anlamlarına ve bu edatların "olumlu" ya da "olumsuz" cümlelerde kullanımına bağlı olarak, çoğunlukla "derhal/hemen" (*fevrilik*), bazen de "sonradan" (*terâhi*) ve "tekrâr" ifade etmektedir. Pencvîni'nin konuyu ele alış tarzından anlaşıldığı kadarıyla "yeminli boşama", şartlı boşama anlamına gelmektedir ve şartlı boşamanın bir türüdür. Boşama işleminde "olumlu" bir fiil üzerine yemin edilmesi, boşamanın "olumsuz" bir şart fiiline bağlanması; "olumsuz" bir fiil üzerine yemin edilmesi ise boşamanın "olumlu" bir şart fiiline bağlanması anlamına gelmektedir. Pencvîni'ye göre üç talakla yapılan şartlı boşamalardan sonra başvuru "hul" işlemi, ta'lik/şart edatlarına ve bu edatların "olumlu" ya da "olumsuz" cümlelerde kullanımına bağlı olarak, bazen etkili olup söz konusu şartı hükümsüz bırakmakta; bazen de herhangi bir etkiye sahip olmamakta ve ilgili şartı iptal edememektedir. Pencvîni'ye göre ta'lik şartın fâili koca olabileceği gibi, karısı ya da kendisine muhâlefet etmeyecek bir yakını da olabilmektedir.

Pencvîni'nin *Edavâtu't-ta'lik* adlı risâlesi, şu dört açıdan dikkate değerdir: Birincisi risâlenin, İslam hukukunun en tartışmalı meselelerinden biri olan şartlı boşamayı konu edinmesi; ikincisi; Pencvîni'nin, içinde yaşadığı toplumun hassasiyetlerine ve problemlerine duyarsız kalmadığını göstermesi; üçüncüsü doktriner açıdan oldukça komplike olan bu konuyu, ilmî bir perspektifle ve sistematik bir tarzda dizayn etmesi; dördüncüsü ve en önemlisi ise ta'lik/şart edatlarıyla yapılan boşamaların hükümlerini - ulaşabildiğimiz kadarıyla- müstakil olarak inceleyen tek manzum çalışma olmasıdır.

Şâfi'i mezhebine mensup olan Pencvîni, genelde cumhurun; özelde ise Şâfi'i mezhebi fakihlerinin çizgisine muvafık olarak "yeminli boşama" ve "şartlı boşama" gibi konularda boşamanın geçerli olduğu görüşündedir. O, Şâfi'i mezhebi doktrinine bağlı kalarak ta'lik/şart edatlarıyla yapılan boşamaların hükümlerini, gayet veciz ve akıcı bir şekilde aktarmada muvaffak olmuştur.

Molla Abdurrahman Pencvî'nî'nin *Edavâtü't-ta'lik* adlı risâlesinin ilk sayfası. Müstensih: Abdülkerim Müderris. İstinsah tarihi: 1348/1929-1930.

Molla Abdurrahman Pencvî'nî'nin mezarı. Pencvî'nî/Süleymaniyye

Kaynakça

- Acar, H. İbrahim. "Talâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ahmed Şâkir, Muhammed. *Nizâmu't-talâk fi'l-İslâm*. Kâhire: Mektebetu's-Sunne, 1936.
- Atar, Fahrettin. "Muhâlea". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Bâbekr, Muhammed Ahmed. "Mes'eletu cevâzi'l-intikâl li'ş-şeyh Abdurrahmân el-Bîncuvîni dirâse ve tahkîk". *Suleymâniyye Üniversitesi Dergisi* B/23 (2008), 127-162.
- Bahrekî, Ahmed Molla Ebû Bekr Molla Tâhir. "el-Kısmu'd-dirâsî: tercemetu'l-'allâme Molla Abdurrahman Muhammed el-Bîncuvîni". [Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni. *Hâşiyetu'l-Bîncuvîni `alâ "Hâşiyetü 'Abdullâh el-Yezdî" el-musemmâ bi't-Tuhfeti'l-Şâhcâniyye ve `alâ metn "Tehzîbu'l-mantık"*. thk. Ahmed Molla Ebû Bekr Molla Tâhir el-Bahrekî]. Tahran: Matba'atu Tahran, 2019.
- Bedrân, Ebu'l-Aynayn Bedrân. *el-Fıkhü'l-mukâran li'l-ahvâli's-şahsiyye beyne'l-mezâhibi'l-erba'a es-sunniyye ve'l-mezhebi'l-Co'ferî ve'l-kânûn -ez-Zevâc ve't-Talâk*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1967.
- Bîncuvîni, Muhammed Abdullah. "el-Kısmu'd-dirâsî: hayatu'l-'allâme el-Kızılçî ve mekânetuhu'l-'ilmiyye", [Molla Ali el-Kızılçî. *Risâle eczâi'l-kadiyye*. thk: Muhammed Abdullah el-Bîncuvîni]. Tahran: Matba'atu Tahran, 2019.
- Demirci, Muhsin. "İsfahânî, Mahmûd b. Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 509-510. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Emâre, Sâil. "et-Talâk gayru'l-muneccez beyne's-şerî'a ve kavânîni'l-ahvâli's-şahsiyye fi Filistîn ve ba'di'l-bilâdi'l-'Arabiyye". *Mecelletu camî'ati'n-necâh li'l-ebhâs "el-'ulûmu'l-insâniyye"* 27/2 (2013), 349-382.
- Emin Zeki Beg. *Meşâhîre Kürd*. Ankara: Özge Yayınları, 2005.
- Erdoğan, Mehmet. "Talâk". *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Fâdıl Mahmûd vd. "el-Kısmu'd-dirâsî: ta'rîf bi'ş-Şeyh el-'allâme Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni". [Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni. *Ta'likâtu'l-'allâme el-Bîncuvîni `alâ kitâb âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*. thk: Fâdıl Mahmûd vd.]. Suleymaniyye: Matba'atu Kâro, 2019.
- Hamidi, Muhammed Sadık. "Doğu ve Güneydoğu Medreselerinin Mahiyeti ve Ders Müfredatının İslah Önerisi". *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*. Muş: Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları: 2013, 313-328.
- Harrânî, İbrâhîm. *Tuhfetu'l-ihvân el-medresiyye fî terâcîm ba'di musannifi'l-kutubi'd-dirâsiyye*. y.y.: y.y., 1427.
- İbn Hacer el-Heytemî, Şihâbuddîn Ahmed. *Tuhfetu'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2006.
- İbn Hamdûn, b. Hâcc. *Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-Mekûdî*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2005.

- İbn Hazm. *el-Muhallâ*. thk. Ahmed Şâkir. 13 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2009.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn. *el-Muğnî ve's-şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Muknî*. 14 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr 2011.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. 'Abdulhalîm b. 'Abdusselâm. *er-Redd 'alâ's-Subkî fî mes'eleli ta'lîki't-talâk*. 2 cilt. thk. 'Abdullah b. Muhammed el-Mezrû'. Mekke: Dâru 'Alemi'l-Fevâid, 2013.
- Kaşıkçı, Osman. "Şart". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 365-367. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Köse, Saffet. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019.
- Mekûdî, Abdurrahmân. *Şerh 'alâ Elfiyye İbn Mâlik*. İbn Hamdûn b. Hâcc'ın *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mekûdî* adlı eseriyle birlikte. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Mezrû', 'Abdullah b. Muhammed. "Mukaddime". [İbn Teymiyye. *er-Redd 'alâ's-Subkî fî mes'eleli ta'lîki't-talâk*. thk. 'Abdullah b. Muhammed el-Mezrû'. 2 cilt. Mekke: Dâru 'Alemi'l-Fevâid, 2013].
- Muderris, Abdülkerîm Muhammed. *'Ulemâunâ fî hidmeti'l-ilm ve'd-dîn*. nşr. Muhammed Ali el-Karadağî. Bağdad: Dâru'l-Hurriye, 1983.
- Muhammed Muhyiddîn, 'Abdulhamîd. *el-Ahvâlu's-şahsiyye fî's-şeria'ti'l-İslâmiyye ma'a'l-işâre ilâ mukâbilihâ fî's-şerâ'i'l-ührâ*. İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanîfiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc*. (Hatîb Şirbînî'nin *Muğni'l-muhtâc* adlı eseriyle birlikte). thk. Sıdkî Attâr. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Okur, Kâşif Hamdi. "İslam Hukukunda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi". *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 5-30.
- Özel, Ahmet. "Muderris, Abdülkerîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/335-337. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Özpilavcı, Ferruh. *Kâtibî Şemsiyye Risâlesi Tahkik Çeviri ve Şerh*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Pencvînî/Bîncuvînî, Molla Abdurrahman. *el-Kadiyyetu'l-meşrûtati'l-muveccehe*. thk: Sadîk Mahmûd Ahmed. Erbîl: Matba'atu Hîvî, 2019.
- Pencvînî/Bîncuvînî, Molla Abdurrahman. *Hâşiye 'alâ "Hâşiye 'Abdullâh el-Yezdî" el-musemmâ bi't-Tuhfeti'l-Şâhcâniyye ve 'alâ metni "Tehzîbu'l-mantık"*. thk. Ahmed Molla Ebû Bekr Molla Tâhir el-Bahreki. Tahran: Matba'atu Tahran, 2019.
- Pencvînî/Bîncuvînî, Molla Abdurrahman. *Kitâbu âdâbi'l-bahs ve'l-munâzara*. thk: Fâdil Mahmûd; Abdulfettâh Huseyn Suleymân; Muhammed Abdullah Ahmed. Suleymaniyye: Matba'atu Kâro, 2019.
- Pencvînî/Bîncuvînî, Molla Abdurrahman. "Edavâtu't-talîk". [Abdülkerîm Muderris'in "*el-Fetâvâ'l-İrâkiyye*" *el-ma'rûfe "Cevâhiru'l-fetâvâ"/"Hayru'z-zâd fî'l-irşâd"* adıyla derlediği fetvalar içerisinde. 3 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2013], 3: 316-320.
- Pencvînî/Bîncuvînî, Molla Abdurrahman. *Edavâtu't-talîk*. [mahtût. 2 varak. müstensih: Abdülkerîm Muderris, 1348/1929-1930].

- Remlî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza Şihâbuddîn. *Nihâyetu'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Sâcîde, Tâhâ Mahmûd. "et-Talâku'l-mu'allak: mâhiyyetuh ve tekyîfuhu'l-fikhî ve'l-kânûnî". *Mecelletu Kulliyeti't-Terbiyye li'l-Benât* 25/2 (2014), 341-337-348.
- Sadîk Mahmûd, Ahmed. "el-Kısmu'd-dirâsî: hayâtu'l-allâme Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni". [Molla Abdurrahman el-Bîncuvîni. *Hâşiyetu'l-Bîncuvîni 'alâ'l-kadîyyeti'l-meşrûtatî'l-muveccehe*. thk. Sadîk Mahmûd Ahmed]. Erbîl: Matba'atu Hîvî, 2019.
- Sertâvî, Mahmûd Alî. *Fıkhu'l-ahvâlî's-şahsiyye ez-zevâc ve't-talâk*. Amman: Dâru'l-Fikr, 2013.
- Şebrâmellisî, Nûruddîn b. Alî. *Hâşiyetu's-Şebrâmellisî* (Remlî'nin *Nihâyetu'l-muhtâc* adlı eseriyle birlikte). Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rife me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. thk. Sıdkî el-Attâr. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- 'Umûş, Muhammed Mahmûd. "Ba'du edavâti's-şart ve eseruhâ fi ahkâmî't-talâk dirâse mukârene". *Dirâsât 'ulûmu's-şerî'a ve'l-kanûn* 43/2 (2016), 620-642.
- Yalçınkaya, Naci. *20. Yüzyıl Başlarında İslâm Hukukunda Talâk (Boşama) Tartışmaları -Ahmed Muhammed Şâkir ve Zâhid el-Kevserî Örneği-*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Zekûlî, 'Alî Mahmûd. "et-Talâku'l-mu'allak: mefhûmuh ve eseruh fi'l-fikhî'l-İslâmî". *el-Mecelletu'l-Urduniyye fi'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 5/1 (2009), 47-59.
- Zerkâ', Mustafâ Ahmed. *el-Medhalu'l-fıkhiyyu'l-âmm ihrâc cedîd bi tetvîr fi't-tertîb ve't-tebvîb ve ziyâdât*. 2 cilt. Dîmeşk: Dâru'l-Kalem, 2004.